

ЮСУФ СУРАСИНИНГ ТАФСИРИ

05:00 / 19.01.2017 26211

ЮСУФ СУРАСИНИНГ ТАФСИРИ

Маккада нозил бўлган. 111 оятдан иборат.

Уламоларимизнинг таъкидлашларича, бу сураи карима Худ сурасидан кейин нозил бўлган.

Худ сураси қандай оғир вазиятда, Ислом ва мусулмонлар учун нақадар нозик, ҳассос ва қийин пайтда нозил бўлганини кўриб ўтдик. Мушрикларнинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ва у кишига эргашган оз сонли мусулмонларга тазйиқлари ниҳоятда кучайган бир пайт эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга энг яқин ва суянчиқ бўлиб турган зотлар Абу Толиб ва Биби Хадича онамиз бирин-кетин вафот этиб, бандалардан келаётган сўнгги кўмаклар ҳам битган, мусибат ортидан мусибат келаверган, ўша йил мусулмонлар учун «хафалик йили»га айланган бир пайт.

Мусулмонларнинг нажот истаб, Аллоҳнинг Ўзига илтижо қилишдан бошқа чораси қолмаган пайт. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам, қийноқда сиқилиб қолган мусулмонлар ҳам бир оғиз бўлса-да, далдага муҳтож пайт. Ана шу ҳолатда ҳақиқий ёрдамчи бўлмиш Аллоҳ таолонинг Ўзидан далда келди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ва мўмин-мусулмонларга бундан-да қаттиқроқ мусибатларга йўлиққан, синовларнинг ҳар турлисига учраган бир банданинг-Пайғамбар Юсуф алайҳиссаломнинг қиссалари келди. Бу қисса Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳам, мусулмонларга ҳам улкан тасалли ва буюк дарс эди.

Шу билан бирга, бошқа маккий суралар каби бу сура ҳам ақида масалалари, Аллоҳнинг қудрати, Ислом даъвати ҳақида сўз юритади, иймон йўлида тинмай ҳаракат қилиш, бу йўлдаги турли тўсиқларга бардош бериш лозимлиги ва бошқа масалалар қисса давомида муолажа қилинади. Юсуф сураси битта қиссани аввалидан охиригача, бошқа нарсаларни аралаштирмай ҳикоя қилган ягона сурадир. Юсуф алайҳиссаломнинг исмлари бу сурадан бошқа яна бир жойда зикр қилинади, холос. Бу сураи каримада бошқаларидан фарқли ўлароқ, кўпроқ оилавий

муносабатлардаги салбий ўринларга, ҳукмрон доиралар ичидаги ихтилофларга, уларнинг атрофидагиларнинг ҳолатларига эътибор берилган. Диний-маънавий тарбия бўлмагани туфайли бой-зодагон оилаларнинг баъзи аъзолари «тўқликка шўхлик» қилишларидан намуналар келтирилган.

Улуф Пайғамбарлар-Иброҳим, Исҳоқ ва Яъқуб алайҳиссаломларнинг сулоласи бўлмиш ёш ва гўзал йигит Юсуф ўз акаларининг фитнасига учрайди. Акалари уни оталари Яъқуб алайҳиссаломдан қизғаниб, йўқотмоқчи бўладилар, маслаҳатлашиб, Юсуфни қудуққа ташлайдилар ва оталарига келиб: «Биз мусобақа қилиб, ўйнаб кетиб қолибмиз, Юсуфни бўри еб қўйибди», дерлар. Юсуф эса, ночор ҳолда қудуқда ўтирибди. Лекин у келажакда эришадиган олий мартабалари учун синов кунларини ўтамоқда, баъзи тажрибаларни бошидан кечирмоқда, холос. Ҳамма ишни ҳикмат ила қиладиган Аллоҳ уни қутқазиб йўлини ҳам Ўзи яхши билади. Ана, йўловчилар сув олиб келиш учун сувчиларини қудуқ томон йўлладилар. Биттасини челагини сувга ташламоқчи эди, қараса, қудуқ ичида чиройли бир йигит ўтирибди. Уни қудуқдан чиқариб олишди ва қул қилиб сотишди. Ҳа, улкан Пайғамбарларнинг фарзанди аржуманини, бўлажак Пайғамбарни қул қилиб сотишди. Баҳосига унча қизиқишмади ҳам. Ё Аллоҳ, бу нақадар даҳшат! Лекин ҳаким сифатли зот ҳамма ишни ҳикмат ила амалга оширади. Юсуфни ҳозирча қул бўлиб сотилишининг ҳам ҳикмати бор, бу иш келажакда илоҳий ироданинг юзага чиқиши сари бир поғонадир.

Уни сотиб олган одам оддий эмас, Мисрдек катта юртнинг Азиз лақабли бош вазири бўлган бир кишиси. У одам Юсуфдаги одоб, ахлоқ, олийжаноблик, юқори савиядаги тарбия ва бошқа хуш хулқларни кўриб, ёқтириб қолди. Аҳли байтига, бунга яхши қаранглар, эҳтимол ўғил қилиб олармиз, деб тайинлади. Аллоҳ таоло Ўз тадбири ила Юсуфни қудуқдан ва қулликдан қутқариб, Миср Азизининг қасрига, қароргоҳига олиб келди ва уни алоҳида эътиборга сазовор этди. Аммо бу ерда ҳам Юсуфни имтиҳон, ниҳоятда катта имтиҳон-фитна кутар эди. Бойлик, айшу ишрат, хою ҳавас ичида яшаб ўрганган Азизнинг хотини ёш ва гўзал Юсуфга ошиқ бўлиб қолди. Ошиқ бўлганда ҳам ашаддий ошиқ бўлди. Бирдан-бир нияти Юсуфга эришиш бўлиб қолди. Тўқликка шўхлик, деб шуни айтадилар-да. Лекин тарбия кўрган комил бир эркак бўлиш билан бирга Роббидан кўрқиб-да ўрнига қўядиган, ҳаромдан ҳазар қиладиган Юсуф бу имтиҳон-синовдан ҳам муваффақиятли ўтди. Азизнинг хотинининг ҳаром хоҳиши амалга ошишига восита бўлмади. Балки ундан, унинг сиймосидаги хиёнатдан, фоҳиша ишдан, ҳаромдан қочди. Лекин бу ҳолда ҳам яна

туҳматга учради. Яна синов, яна имтиҳон, яна мусибат ва яна кулфат. Уларнинг бу ҳолатлари устига кириб қолган эрини кўриши биланоқ хотин Юсуфга туҳмат тошларини ота бошлади. «У сенинг аҳлингга тажовуз қилмоқчи бўлди, уни ҳибсга сол ёки аламли азоб бер!», дея даъво қилди. Лекин даъвони исбот қилиш керак эди. Текшириш жараёнида ашъвий далиллар хотиннинг зиддига, Юсуфнинг фойдасига бўлиб чиқди. Эр хотинининг макр қилганини тушунди. Хотинларнинг макри зўр эканини яна бир бор англаб етди.

Бўлиб ўтган воқеа ҳақида шаҳар аёллари ўртасида турли миш-мишлар тарқалди. Улар Азизнинг хотинини маломат қила бошладилар. Бу миш-мишларни эшитган Азизнинг хотини сергап аёллардан қасос олмоқчи бўлди. Уларни зиёфатга чақирди. Ҳаммаларига таом улашиб, қўлларига биттадан пичоқ берди. Юсуфга уларнинг олдига чиқишни буюрди. Юсуф уларнинг ҳузурига чиққанда, меҳмон аёллар унинг ҳуснига маҳлиё бўлиб қолишди, таомни кесаман деб қўлларини кесавердилар ва: «Бу башар эмас, малак экан-ку!», дейишди. Юсуфнинг ошиқлари кўпайди. Энди аввалгидан ҳам каттароқ балога, синовга, имтиҳонга йўлиқди. Охири Аллоҳ ҳаром қилган йўлга юришдан кўра ҳибсда ўтиришни афзал кўрди. Қамоқ ҳам унинг учун синов, имтиҳон ва келажакка тайёргарлик босқичи бўлди. У ерда ҳам Аллоҳнинг динига даъват қилишни давом эттирди. Қамоқдагилар унинг фазли, илми, ахлоқ-одобини кўриб, ундан ҳатто тушларининг таъбирини сўрайдиган бўлдилар. Аллоҳ берган илм асосида тушга таъбир айтар экан, Юсуф даъват ишларини ҳам олиб борди. Ва келажакда бўладиган ишлар эҳтиётини қилиб, нажот топиб, чиқиши умид этилган кишига гап тайинлади. Бир қанча муддат ўтиб, худди кутганидек бўлиб чиқди. Қамоқдан туши ўнгидан келиб чиққан одам подшоҳнинг тушини таъбир қилиш қийинлашиб қолганда Юсуф эсига тушди ва подшоҳга уни эслатди. Қамоқдан чиққан Юсуфнинг таъбири, илми, тадбиркорлиги подшоҳга ёқиб қолди ва уни ўзига вазир қилиб олди.

Асосий имтиҳон ва синов энди бошланди. Ўлдириш учун қудуққа ташланган, қул қилиб сотилган, туҳматга учраб қамалган Юсуф алайҳиссалом Мисрдек катта юртга вазир бўлди. Вазир бўлганда ҳам энг қийин вақтда-бир неча йил очарчилик ҳукм суриб, одамларни озиқ-овқат билан таъминлаш оғирлашган ва бошқа нозик ишларни амалга ошириш зарурати туғилган вақтда бўлди.

Очарчилик фақатгина Мисрга кирмаган эди. Лекин бошқа юртларда, жумладан, Юсуф алайҳиссаломнинг она юртларида ҳам ўз ҳукмини ўтказарди. Шунинг учун ҳам Юсуф алайҳиссаломнинг акалари Мисрдаги муваффақиятли иқтисодий ҳолатдан хабар топиб, нажот излаб келдилар.

Вазирга таҳсинлар айтиб, ёрдам сўрашди. Лекин улар бу вазир ўзлари бир пайтлар қудуққа ташлаган укалари Юсуф эканини билмадилар. Юсуф алайҳиссалом эса, уларни дарҳол таниди ва яхши муомалада бўлди. Янаги сафар келишларида уйда қолган укаларини ҳам бирга олиб келсалар, бир туя қўшимча озиқ-овқат олиб кетишлари мумкинлигини айтди. Акалари қайтиб бориб, оталари Яъқуб алайҳиссаломга бўлган ҳодисаларни гапириб бердилар ва кичик укаларини келгуси сафар қўшиб беришини сўрадилар. Аммо фарзанд доғи ҳамон қалбини ўртаётган ота, Юсуфни сизга ишониб топшириб панд еганман, энди укасини ҳам сўрайсизларми, деди. Узоқ тортишувлардан кейин аҳду паймон олиб, кичик ўғлини ҳам акаларига қўшиб берди. Миср вазири-Юсуф алайҳиссалом тадбир ишлатиб, укасини ўзи билан бирга олиб қолди. Яъқуб алайҳиссаломнинг дардига дард қўшилди. Лекин бу вақтинчалик эди. Олдиндаги катта хурсанчиликка «дебоча» эди.

Ниҳоят Юсуф алайҳиссалом ўзининг ким эканлигини ошкор қилди. Акаларига ота-оналарини ҳам олиб келишни тайинлади. Шундай бўлди ҳам. Ҳаммалари-ота-она ва ўн бир ўғил Миср вазири Юсуф алайҳиссалом ҳузурига кириб, эҳтиромларини билдирдилар. У зотнинг ёшликда кўрган тушлари ўнгидан келди.

Қиссанинг сўнгида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилинади.

Юсуф алайҳиссалом қиссасининг мухтасар баёни шундан иборат. Бу қиссада хаёлий гаплар йўқ, лирик чекинишлар ҳам, ўқувчиларни қизиқтириш учун тўқилган ёлғонлар ҳам йўқ. Бу Аллоҳнинг ваҳий қилиб юборган Қуръони. Бу қиссани ўқиш ҳам, эшитиш ҳам ибодат. Бошидан охиригача ибрат, ваъз-насихат. Келинг, биргаликда Қуръони Каримда бу қисса қандай ҳикоя қилинганини ўрганиб чиқайлик.

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اٰیٰتُ الْكُرْاٰنِ

1. Алиф. Лом. Ро. Ушбулар очик-ойдин китобнинг оятларидир.

Алиф, лом, ро каби ўзингизга таниш ҳарфлардан таркиб топган оятлар жамланиб, ушбу очик-ойдин китобни вужудга келтиргандир. Бу китоб ҳарфларининг инсонга ёт бўлган жойи йўқ. Улар араб тилининг ёзув белгилари. Аллоҳ таоло китобини шу ҳарфлар ила араб тилида нозил қилишни ирода этди.

ن وَالْقُرْآنِ مُمَكِّنًا لِّعَلَّ يَرْعَىٰ اَنْ رُّقُّهُ اَنْ لَزَنَّا اٰنِ

نَاطِيَّ شَلَّانَ اِذْ يَكْتَلِبُ اُوْدِي كَيْفَ كَتَبَتْ وَخِ اِلَعَاكَ اِيْ وَرُصُصُ قَتِ اِلَّيْ نُبَّ اِيْ لَاقِ
نِيْ بُمُ وُدَعْنَ اَسْنَ اِلَّ

5. У: «Эй ўғилчам, тушингни акаларингга айтмагин. Яна улар сенга бирор ҳийла қилмасинлар. Албатта, шайтон инсонга очиқ-ойдин душмандир.

Яъни, сенинг тушингни эшитсалар, рашклари келиб, уларни шайтон йўлдан уриб қўймасин ва бирон макр-ҳийла ишлатиб, сенга зарар етказмасинлар.

Сўнгра Яъқуб алайҳиссалом сўзларида давом этиб, яна қуйидагиларни айтди:

اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَسْئَلُكَ اَنْ تَجْعَلَ لِيْ رِزْقًا حَلَالًا وَّ رِزْقًا حَلَالًا وَّ رِزْقًا حَلَالًا وَّ رِزْقًا حَلَالًا
مِّمَّنْ يُّرِيْ اَمْرًا وَّ يُّرِيْ اَمْرًا وَّ يُّرِيْ اَمْرًا وَّ يُّرِيْ اَمْرًا

6. Шундай қилиб, Роббинг сени танлаб олади, сенга тушларнинг таъбирини ўргатади ва сенга ва Яъқуб аҳлига, худди оталаринг Иброҳим ва Исҳоққа батамом қилганидек, Ўз неъматини батамом қилиб беради. Албатта, Роббинг билгувчи ва ҳикматли зотдир», деди.

Аллоҳнинг Пайғамбари бўлмиш Яъқуб алайҳиссалом ўғли Юсуф кўрган тушни ана шундай таъбир қилган эди. Бу туш Юсуфнинг келажакда боболари Иброҳим ва Исҳоқ алайҳимуссаломлар каби Пайғамбар бўлишидан дарак берар эди. Пайғамбар бўлгунча эса, Аллоҳ таоло унга тушларнинг таъбирини ўргатади. Бу неъматлар фақат Юсуфнинг ўзигагина эмас, Яъқуб Пайғамбар алайҳиссаломнинг бошқа фарзандларига ҳам берилишига башорат бор эди.

Аллоҳ таоло бу ишларни Ўз илми ва ҳикмати ила амалга оширади.

نِيْ لِيْ اَسْئَلُكَ اَنْ تَجْعَلَ لِيْ رِزْقًا حَلَالًا وَّ رِزْقًا حَلَالًا وَّ رِزْقًا حَلَالًا وَّ رِزْقًا حَلَالًا

7. Батаҳқиқ, Юсуф ва унинг оға-иниларида сўровчилар учун оят-ибратлар бор эди.

Яъни, Юсуф ва унинг ака-укалари қиссасида ажойиб ибратли аломат-белгилар жуда ҳам кўпдир. Ким сўраса, эътибор берса, диққат билан ўрганса, кераклигича ваъз-насихат, ибрат ва ўрнак олади.

Энди қисса воқеалари ривожлана бошлайди.

نِيْ بُمُ اِلَّ a

8. Ўшанда улар: «Албатта, Юсуф ва унинг укаси отамизга биздан кўра маҳбуброқлар, ҳолбуки, биз кўпчиликмиз. Албатта, отамиз

очиқ-ойдин адашувдадир.

Яъни, Юсуфнинг акалари (улар ўн киши бўлиб, оналари бошқа эди), отамиз биздан кўра укамиз Юсуф ва унинг ота-она бир, туғишган укаси икковини яхши кўради, аслида улардан кўра бизга кўпроқ эътибор бериши керак эди, отамиз бу ишда адашмоқда, дедилар. Юсуф ва унинг укасига рашк қилиб, Аллоҳнинг Пайғамбари бўлмиш оталари Яъқуб алайҳиссалом тухмат қилдилар, у зотга залолатни муносиб кўрдилар. Ўзаро шивир-шивир шу даражага бориб етиб, оталарини адашувда, адашув бўлганда ҳам очиқ-ойдин адашувда, деб ҳукм чиқардилар. Сўнгра яна-да каттароқ ишга журъат қилдилар:

أَمْ وَجَدْتُمْ لِي بَأْسًا وَعَجْوَكَ لِكُلِّ لِحْيَةٍ اِضْرَآهُ وُحْرًا وَأَفْسُؤِي اَوْلَادِي
نَحِيحِ لاص

9. Юсуфни ўлдиришлар ёки узоқ ерга олиб бориб ташланглар, шунда отангизнинг юзи сизга холи қолади. Бундан кейин солиҳ қавмдан бўлиб оласизлар», дедилар.

Бу уларнинг ўзаро маслаҳатлари эди. Улар нима қилиб бўлса ҳам, Юсуфни йўқотиб, оталари фақат ўзларига эътибор бериши учун ҳаракатга тушиб қолдилар. Шайтон васвасага солганда шундай бўлади. Ҳар қандай гуноҳни ҳам тап тортмай қилаверишга чорлайди. Шу ишни қилмасанг бўлмас, қилавер, ҳеч гап бўлмайди, жуда бўлмаса, тавба-тазарруъ қилиб, яна аҳли солиҳлардан бўлиб олаверасан, деб қизиқтиради. Аслида эса, тавба бунақа бўлмайди. Тавба-билмасдан, жоҳиллик билан содир этган гуноҳига надомат чекиш ва Аллоҳдан кечирини ўтиниб сўраш ҳамда бу гуноҳдан тўла чекиниб, зинҳор унга бошқа қайтмасликдир. Аммо ўтириб олиб, маслаҳатлашиб, ишнинг гуноҳлигини билиб туриб, сўнг тавба этсам, яна аҳли солиҳлардан бўлиб қолавераман, дейиш, масиҳийларда бўлгани каби, черковга бориб, келажакда бир гуноҳ иш қилмоқчи эканини эътироф этиб, ўша гуноҳни ювиш учун пул тўлаб, «мағфират чиптаси» сотиб олишнинг бир тури, холос. Юсуфнинг акалари ҳам шайтон васвасасига учиб, худди шунга ўхшаш амал қилмоқчи бўлишди.

Лекин ичларидан қайси биринингдир виждони бу қабиҳликни кўтара олмади. Машъум фикр унга оғир кели, шунинг учун гуноҳдан узоқроқ бир таклиф киритиб:

ضَعَبُ طَوْتَلِي بَعْجَالِ اَبَايَغِي فِ هُوُقُلْ اَوْ فُسُؤِي اَوْلَادِي قَتِ اَلْمُهَنَّمِ لِي اَقْلَاقِ
نَحِيحِ لَعَا فِ مُمْتُنْكَ نِ اِرَايِّي سَلَا

10. Улардан бир сўзловчи: «Юсуфни ўлдирманглар. Агар бирон иш қилмоқчи бўлсангиз, уни қудуқнинг қаърига ташланглар, баъзи

йўловчилар олиб кетади», деди.

Ана ўшанда Юсуфдан қутуласизлар, отангизнинг юзи сизга холи қолади. Гапнинг маъносидан, сўзловчи бу ишга қўшилмоқчи эмас-у, лекин кўпчиликнинг райига қарши чиқа олмаётганга ўхшайди. Аввало уларни Юсуфни ўлдиришдан қайтариши, қолаверса, «агар бирон иш қиладиган бўлсак», демасдан,

«бирон иш қиладиган бўлсангиз», дейиши ҳам унинг кимлигини кўрсатиб турибди.

Акалар гапни бир жойга қўйиб, режани амалга ошириш учун ҳаракатга тушдилар. Бориб, оталарини аврай бошладилар.

نُوحِصَانَلْهُلْ اِنَاوْ فُسُوِيْ ىلَعِ اِنَّمَاتِ اَلْكَلْ اَمْ اِنَابَا اِيْ اُولَاقْ

11. Улар: «Эй отамиз, сен нега Юсуфни бизга ишонмайсан? Ҳолбуки, биз унга ихлос қилувчилармиз.

نْ وُظِفَا حَلْهُلْ اِنَاوْ بَعْلَيَّوْ وَعَتَرَيَّ اَدَعِ اِنَعَمْهُلْ سَرَا

12. Эртага уни биз билан юбор, еб-ичиб, ўйнаб келадир. Албатта, биз уни муҳофаза қилувчилармиз», дедилар.

Жуда усталик билан айтилган гаплар. Аввал оталарига бир оз ҳужум қилиб, у кишини ўзларига ишонмасликда айблаб:

«Эй отамиз, сен нега Юсуфни бизга ишонмайсан?», дейишмоқда.

Аслида, уларга ишонмасликдан эмас, Юсуфнинг кичкиналигини эътиборга олиб эҳтиёт қилаётган бўлишлари мумкин-ку, ахир. Аммо улар оталарининг йўқ деб қолишларидан чўчиб, баланддан келдилар. Шу билан бирга:

«Ҳолбуки, биз унга ихлос қилувчилармиз», бизнинг қалбимиз мусаффо, унга нисбатан ихлосга тўла, ҳеч қандай ёмонликни раво кўрмаймиз, деб ўртадан шубҳани кўтармоқчи бўлдилар. Гапларининг сўнггида Юсуфнинг ўзларига қўшиб беришликни сўраб:

«Эртага уни биз билан юбор, еб-ичиб, ўйнаб келди», дедилар.

Сўнгра, яна шубҳа бўлмасин, деб изидан:

«Албатта, биз уни муҳофаза қилувчилармиз», дея орқасидан қўшиб қўйдилар.

Катта ўғилларидан бу сўзларни эшитган Яъқуб алайҳиссалом уларга узр аралаш, раддия қилиб:

نْ وُلْفَاغْهُنْ عَمْ تَنْ اَوْ بِيْ ذَلْهُلْ كُنْ اِيْ نْ اُفَاخْ اَوْ هَبْ اَوْ بَهْدَتْ نْ اِيْ نُنْ نَحْيَلْ يِّنْ اِلْ اِقْ

13. У: «Уни олиб кетишингиз мени хафа қилади. Сиз ундан ғофил қолсангиз, уни бўри еб кетишидан қўрқаман», деди.

Яъқуб алайҳиссалом катта ўғилларига, уни сизларга ишониб, қўшиб юбора олмайман, деган маънодаги сўзни юмшоқроқ қилиб айтдилар.

«Сиз ундан ғофил қолсангиз, уни бўри еб кетишидан қўрқаман», деди».

Юсуфдан ажраб қолиш у киши учун оғир эканини ҳам таъкидладилар. Лекин катта ўғилларини режага айланган мақсадлари тинч қўймас эди. Энди улар оталарини ўзларини камситишда айблаб бўлса-да, мақсадга эришмоқчи бўлдилар.

نُورَسَّاحًا إِذِ انْإِةَبَّصُعُنَّحَنَوُبَّؤُذَلْأَءَلَكَا نَأَلْأَق

14. Улар: «Агар биз кўпчилик бўлиб туриб, уни бўри еб кетса, унда биз зиёнкорлардан эканмиз-да?!» дедилар.

Бу гап оталарига қаттиқ таъсир кўрсатиш учун айтилган эди. Улар, агар биз кўпчилик бўла туриб, биттаю битта укамизни ҳимоя қила олмай, бўрига егизиб юборсак, нима деган одам бўлдик, унда биз зиёнкор, ҳеч нарсага арзимайдиган, индамай бўрига ем бўлиб кетаверадиган одамлар эканмиз-да, демоқчи бўлдилар. Бунга ўхшаш гаплар одамга, албатта, қаттиқ таъсир қилади. Яъқуб алайҳиссалом ҳам ноилож қолиб, Юсуфни акаларига қўшиб юбордилар.

مُّهَنَّا نَبَّنْ تَلَّهٖ لِيْلَ اِنِّي حَوَّوْ اَوَّ بُّجَلَّ اَبَايَغِي فُوْلُوْغَجَّيْ نَا اُوْغَمُّجَّ اَوَّوْبَ اُوْبَّهَدَّ اَمَلَف
نُورُغَشَّيْ اَلْمُهَّوْ اَدَّهٖ مَّهْرَمَّ اَب

15. Уни олиб кетиб, қудуқ қаърига ташлашга қарор қилганларида, Биз унга: «Сен, албатта, уларга бу қилмишларининг хабарини беурсан, ўшанда улар сени сезмаслар ҳам», деб ваҳий қилдик.

Ниҳоят, Юсуфнинг акалари ўзларининг машъум ниятларига етдилар. Уни қудуқ қаърига ташлаш ҳақидаги қарорларини амалга оширдилар. Қудуқ қаърида қалби хавфга тўлиб, ўлимини кутиб ўтирган ёш Юсуфга ваҳий келди:

«Унга: «Сен, албатта, уларга бу қилмишларининг хабарини берурсан, ўшанда улар сени сезмаслар ҳам», деб ваҳий қилдик».

Яъни, сен хафа бўлма, қўрқма ҳам, вақти-соати келиб, акаларингга ўзингга қилган хиёнатларининг хабарини берасан. Ўшанда вазият шу даражада ўзгарган бўладики, акаларинг сени танимайдилар ҳам.

Аллоҳ таоло бу башоратни қудуқ ичида бечора ҳолда ўлимини кутиб ўтирган Юсуфга айтмоқда. Қудуқда ўлим хавфи остида ўтирган одамнинг бирдан-бир фикри қандай қилиб бўлса ҳам, у ердан қутилиб чиқиш бўлади. Аммо ўзини шу ҳолга солганларга қилмишларини айтиб беришини ва

Ўшанда тажовузкорлар унинг Юсуф эканини хаёлларига ҳам келтирмасликларини фақат Аллоҳ таологина башорат қила олади. Ўзининг суюкли бандаси, бўлажак Пайғамбари Юсуфнинг қудуққа ташланиши ҳам, аслида, беҳикмат эмас. Балки рўй беражак катта ҳодисалар ва мартабалар сари бир поғона бўлган, холос. Юсуф ўша ҳолда қудуқ қаърида қолди. Акалар эса, қилар ишни қилиб қўйиб, уйга равона бўлдилар ва:

نَوُكِبَيَّ اَشْعٰمُ اَبَا اُوْءَاَجَ و

16. Кечқурун йиғлаган ҳолларида оталарига келиб:

اَمْ وُبُكْبُ اَوْلَا اَهْلِكَ اَنْ اَعْتَمَدْتُمْ دُنُو عَفْسُو اَنْ كَرْتُو قَبْتَسَنْ اَنْ بَهَذَا اِنْ اَبَا اِي اَوْلَا ق
نِي قِي دَا ص اَنْ كَوْلُو اَنْ لِي نَمُوْمَبْتَنْ ا

17. «Эй отамиз, биз Юсуфни нарсаларимиз олдига қолдириб, ўзимиз қувлашиб кетсак, уни бўри еб қўйибди. Агар ростгўй бўлсак ҳам, сен бизга ишонмассан», дедилар.

Ундай бемаза ишларни қиладиган ҳар бир шахс, ўз қилмишларини яшириш учун дастлаб айюҳаннос солади. Шу одат бўйича улар ҳам оталарига ўзлари тўқиб қўйган ёлғонни ишлатдилар. Ҳийла қилишда оталарининг уларга ҳадиксираб айтган гапидан фойдаландилар. Яъқуб алайҳиссалом: «Сиз ундан ғофил қолсангиз, уни бўри еб кетишидан қўрқаман», деган эдилар. Улар бу ҳоллари билан, биз ёшлик қилибмиз, сенинг гапингга кирсак бўлар экан, худди айтганингдек бўлди, биз ўйинга берилиб, ғофил қолибмиз, Юсуфни бўри еб кетибди, дейишмоқчи бўлишди ва бу гапнинг орқасидан:

«Агар ростгўй бўлсак ҳам, сен бизга ишонмассан», дедилар».

Бу ҳам қиларини қилиб қўйиб, баҳона ахтарганларнинг услубларидан биридир.

لِي مَجْرُبَ صَفَا رَمَامًا كُنْ سُفْنًا كُنْ لَوْلَا تَلَّوَسَ لَبَّ لَاقِدْبَدِكِمِدَبِ هِصِي مَقِي لَعِ اُوْءَاَجَ و
نَوُفِصَتَا مِ لَعِ نَاعَتْ سُمْلَا لَوْلَا و

18. Ва унинг ёлғон қонга бўялган кўйлагини келтирдилар. У: «Йўқ! Сизга ҳавои нафсингиз бирор ишни зийнатлаб кўрсатибди. Энди чиройли сабр(дан бошқа чорам йўқ). Сиз васф қилаётган нарсада ёрдам сўраладиган зот ёлғиз Аллоҳнинг Ўзи», деди.

Ўғиллар оталарини ишонтириш мақсадида ашёвий далил, деб Юсуфнинг кўйлагини ёлғондан қонга бўяб олиб келишди. Аммо Аллоҳнинг Пайғамбари Яъқуб алайҳиссалом гап нимада эканини тушундилар. Юсуфни бўри емагани ҳам у кишига аён бўлди.

20. Ва уни арзон баҳога, санокли дирҳамларга сотдилар. Улар унга қизиқмаган эдилар.

Чунки қилмишлари фош бўлишидан қўрқдилар. Юсуфнинг ҳур инсон эканлиги, наслининг қанақалиги ошкор бўлиб қолса, бошларига нималар келишини яхши билардилар. Шунинг учун уни нима қилиб бўлса ҳам, тезроқ сотишга ҳаракат қилдилар.

أَدْلَوْهُ ذَخِّتَنَّا وَأَنْعَفَنَّا نَأْتِي سَعَةَ هَاؤْتَمَّ يَمْرُكَ أَوْتَرْمَ أَلْ رَصْمَ نَمُ هَارْتَشَا يَدَّلْ أَلْ أَوْ
يَلْعُ بِلْ أَعُ هَلْ أَوْ ثِي دَا حَ أَلْ لِي وَ أْتَمُّ هَمَّ لَعْنُ لَوْ ضَرَّ أَلْ يَفِ فَ سُوَيْلِ أَنْ كَمَّ كَلْ دَكَّ وَ
نَوْمُ لَعْنِ السَّانِ لَرْتُ كَأَنَّ كَلْ وَ هَوْمُ

21. Ва уни Мисрда сотиб олган (одам) ўз хотинига: «Уни яхшилаб жойлаштир, шояд бизга манфаат берса ёки бола қилиб олсак», деди. Мана шундай қилиб, унга тушларнинг таъбирини ўргатишимиз учун Юсуфни жойлаштириб қўйдик. Аллоҳ Ўз ишида ғолибдир. Лекин одамларнинг кўпи билмаслар.

Ушбу оятдан тижоратчилар Юсуфни Мисрда олиб келиб сотганлари маълум бўлмоқда.

«Ва уни Мисрда сотиб олган (одам) ўз хотинига: «Уни яхшилаб жойлаштир, шояд бизга манфаат берса ёки бола қилиб олсак», деди».

Бу одам Юсуфни кўриши биланоқ унда яхшилик борлигини, оддий қул эмаслигини англаган кўринади. Бўлмаса, ким ҳам ўзи сотиб олган қулни яхшилаб жойлаштиришни хотинига буюриб, қул болани фарзанд қилиб олишни ният этарди. Аллоҳ таоло ҳар ишга қодир. Акалари томонидан қудуққа ташланган, савдогарлар томонидан қул қилиб сотилган, бир иш қилишга ихтиёри йўқ Юсуф ҳақида Аллоҳ таоло энди:

«Мана шундай қилиб, унга тушларнинг таъбирини ўргатишимиз учун Юсуфни жойлаштириб қўйдик», деб турибди.

Аллоҳнинг тадбири бўлмаса, карвон қаёқдаю қудуқ қаърида ўтирган Юсуф қаёқда? Карвон тўхтамай, ўтиб кетса ҳам бўлаверарди. Аммо тўхтади. Сувчисини юборди. У Юсуфни кўрди. Уни сотиб, фойда қилишмоқчи ҳам бўлдилар. Беркитиб қўйишмаса, бирорта маҳаллий одам уни кўриб, Мисрда бормай қолиб кетиши ҳам мумкин эди. Лекин Аллоҳ уларнинг кўнглига беркитиб қўйишни солди. Уни Мисрда сотиб олган кишининг қалбида эса, меҳр-шафқат уйғотди. Мана шундай қилиб, уни энг яхши жойга жойлаштирди. Бу ҳам келажакда бўладиган улуғ ишлар томон бир қадам силжиш эди.

«Аллоҳ Ўз ишида ғолибдир».

Ғолиб сифати ила У зот юқорида айтилганларни қилди.

«Лекин одамларнинг кўпи билмаслар».

Жумладан, Юсуфнинг акалари ҳам билмайдилар.

نَسِيحُ الْمَلِكِ لِكُلِّ دَوْلَةٍ وَأَمْلَ عَوَّامٍ كُنْ هَذَا شَأْنًا لَعَلَّ بَأْمَلِ وَ

22. Вояга етган вақтида унга ҳукми ва илми бердик. Гўзал иш қилгувчиларни шундай мукофотлармиз.

Яъни, Юсуф вояга етганда унга ҳамма нарсада тўғри ҳукм чиқариш ва илм фазлини бердик. Бу фазл унга гўзал амал қилгани учун берилди. Биз: «Гўзал иш қилгувчиларни шундай мукофотлармиз».

Юсуф вояга етиб, ҳар бир ишда тўғри ҳукм чиқарадиган соҳиби илм бўлган чоғида яна имтиҳонга учради:

ذَاعَمَلْ لِكُلِّ تَيْهٍ تَلْ أَوْ بَأْوَبَ أَلْ تَقْلَعُ وَ هَسْفَنَنْ عِ أَوْ تَيْبِ يَفُوهُ يَتْلُ أَوْ تَدَوَّارِ وَ
نَوْمُ لَأَطْلُ أَوْ حَلْفُيْ أَلْ هُنَّ يَأْوِثَمَنْ سَحَّ أَيْ بَرُّهُنَّ لَلْ أَلْ

23. У уйда бўлган аёл ундан нафсини хоҳлади. Эшикларни беркитиб: «Бу ёққа кел!» деди. У: «Аллоҳ сақласин! Ахир, у жойимни яхшилаб берган хўжам-ку! Албатта, золимлар нажот топмаслар», деди.

Яъни, Юсуф тушган уйдаги аёл-уни карвон эгаларидан сотиб олган кишининг хотини ундан нафсини қондиришини хоҳлади. У билан фаҳш иш қилмоқчи бўлди.

«Эшикларни беркитиб: «Бу ёққа кел!» деди».

Бу тасарруфотлар хотин Юсуфни жуда ҳам қаттиқ севиб, унга етишишга азму қарор қилганини кўрсатади. Бўлмаса, аёл киши ҳеч қачон уйдаги хизматкор йигитга эшикларни беркитиб туриб, бу ёққа кел, деб очиқдан-очиқ айтмайди. Аммо Юсуф хотин ўйлаган енгилтак йигитлардан эмас. У Аллоҳдан кўрқади, Аллоҳ унга ҳар бир нарсада тўғри ҳукм чиқаришни амр қилган ва илм берган. Ҳар қандай шароитда ҳам ҳаром ишга бормайди.

«У: «Аллоҳ сақласин! Ахир у жойимни яхшилаб берган хўжам-ку! Албатта, золимлар нажот топмаслар», деди».

Яъни, бундай ҳаром ишни қилишдан Аллоҳ сақласин, демоқда. Кейин у яхшилиқни унутадиган одам ҳам эмас. Шунинг учун ҳам, ахир у, яъни, уй эгаси-хотиннинг эри, жойимни яхшилаб берган хўжам-ку, деди. Менга шунча яхшилиқ қилган инсонга хиёнат этиб, хотинининг гапига кириб, фаҳш иш қиламанми? Агар шундай қиладиган бўлсам, золимлардан бўламан.

«Албатта, золимлар нажот топмаслар, деди».

Аммо хотиннинг зулм, хиёнат, адолат, риоят, Аллоҳдан кўрқиш, деган нарсалар билан иши йўқ эди.

ءَاشْحَ فَلَ اَوْ ءُوسَلْ اُءَنَعَفَ فِرْصَنَلْ كَلَدَكَ ۖ بَرَّ اَهْرُبَ اَيَّ اَرْنَا اَلْوَلْ اَوْ بُمَّ ءَوِهْ بُمَّ ءَوِهْ دَقَلْو
نِي صَلْ خُمْلَا اِنْدَابِعْ نَمُّ نِي

24. Батаҳқиқ, хотин унга интилки. У ҳам, агар Роббининг бурҳон-хужжати кўрмаганида, у(хотин)га интилар эди. Ундан ёмонлик ва фаҳш ишларни узоқлаштириш учун шундай қилдик. Албатта, у Бизнинг мухлис бандаларимиздандир.

Юсуф гапга кирмай, унинг таклифини рад этгандан кейин, хотин ниятига етиш учун унга томон интилиб қолди. Аслида, бунақа пайтларда эркак киши аёлга интилмасмиди? Ҳолбуки, Юсуф эркаклиги комил инсон эди. Унда ҳам бошқа эркакларда бўлгани каби майл бор эди. У ҳам аёлга интилиши мумкин эди. Аммо унинг бошқалардан фарқли жойи-Роббининг бурҳон-хужжати кўрган эди, ўшандай хужжатни кўриб туриб ҳам ҳаром ишга юрганида, ҳақиқий мўмин бўлолмас эди. Агар шу хужжат бўлмаганида, у ҳам хотинга интилган бўларди.

Буларнинг ҳаммаси Аллоҳнинг инояти ила бўлмоқда.

«Ундан ёмонлик ва фаҳш ишларни узоқлаштириш учун шундай қилдик».

Биз қилган тадбир туфайли у ёмонлик ва фаҳш ишлардан, жумладан, у уйида турган аёл хоҳлаган бузуқликдан ҳам узоқ бўлди. Унга бунчалик ишларни раво кўрганимиз беҳуда эмас.

«Албатта, у Бизнинг мухлис бандаларимиздандир».

Хотин Юсуфга интилиб, у хотиндан қочиб:

نَمُّ ءَازَجْ اَمَّ تَلْ اَقْرَبْ اَبْلَا اِي دَلْ اَهْدِيْ سَايَ فَلَ اَوْ رُبُّ دُنْمُ ءَهْ صِيْمَقُ تَدَقْوَبْ اَبْلَا اَقْرَبْ تَسَاو
مِّي لْ اَبْ اَدْعُوْا نَجْسِيْ نَا اَلْ اِءُوسَ كَلَهْ اَبْ دَاْرَا

25. Эшик томон чопишди. Хотин унинг кўйлагини орқасидан юлиб олди. Эшик олдида У(хотин)нинг хожасига дуч келишди. У(хотин): «Сенинг аҳлингга ёмонлик хоҳлаганнинг жазоси фақатгина қамалмоқ ёки аламли азобдир», деди.

Хотиннинг нафси шу даражага етган эдики, Юсуфга интилибгина қолмай, уни қувишга тушди. Юсуф ҳам фоҳиша ишга умуман бормаслигининг таъкиди сифатида эшик томон қочди. Хотин қочаётган Юсуфнинг кўйлагидан ушлаб тортган эди, кўйлакнинг бир парчаси қўлида юлиниб қолди. Шу пайт кутилмаган иш содир бўлди:

«Эшик олдида у(хотин)нинг хожасига дуч келишди».

Хотиннинг эри келиб қолди. Нима қилиш керак?

Маккор хотин ўзини йўқотмай, дарҳол хужумга ўтди:

«Сенинг аҳлингга ёмонлик хоҳлаганнинг жазоси фақатгина қамалмоқ ёки аламли азобдир», деди».

Яъни, Юсуф менга-сенинг аҳлингга ёмон ният билан ҳамла этди, бузуқлик қилишни хоҳлади. Энди унинг жазоси ёки қамоқ, ёки аламли азоб бўлиши керак, деди.

Хотиннинг бу бўҳтони қаршисида Юсуф ҳам жим турмади:

لَبُّقُ نَمُّ دُقُّ هُصَيِّمِ قَنَّاكَ نِ اِوْلَهْ اَنَّمْ دِهَاشَ دِهَشَوِ يَسْفَنَنْ عَنِّي نَتَدَوَارِي هَلَّاقِ
نَبِيْ ذَاكُلْ اَلْاَنَّمْ وَّوَتَقَدَّصَف

26. У: «Унинг ўзи менинг нафсимни хоҳлади», деди. У(хотин)нинг аҳлидан бир гувоҳ гувоҳлик берди ва: «Агар унинг кўйлаги олд томондан йиртилган бўлса, бас, хотин рост айтибдир, у ёлғончилардандир.

نَبِيْ قَدَّصَلْ اَلْاَنَّمْ وَّوَتَبَدَّدَكَ فِرْبُدْ نَمُّ دُقُّ هُصَيِّمِ قَنَّاكَ نِ اِو

27. Агар унинг кўйлаги орт томондан йиртилган бўлса, бас, хотин ёлғон гапирибдир, у ростгўйлардандир», деди.

Юсуф хотиннинг бўҳтонини рад этиб, очиқчасига:

«Унинг ўзи менинг нафсимни хоҳлади», деганидан сўнг ким ҳақ эканини аниқлаш заруратга айланди. Бундай ҳолларда бир томоннинг фойдасига, иккинчи томоннинг зарарига ҳукм чиқариб, ҳақни изҳор қилиш учун далил керак бўлади. Худди шу ишга хотиннинг аҳлидан бир киши гувоҳлик берди. У гувоҳ ким эканлиги, ёши, қачон келгани, воқеадан қандоқ хабардор бўлгани айтилмайди. Лекин муҳими ва кераги айтилади. Афтидан, гувоҳ ақл-заковатли ва тадбиркор ҳамда одил одам бўлса керак, бу ҳодисадаги бирдан-бир ашёвий далилдан жуда ўринли фойдаланган. У ҳам бўлса, Юсуф кўйлагининг йиртиғидир. Хотин, Юсуф менга ҳамла қилди, демоқда. Юсуф эса, йўқ, унинг ўзи менга ҳамла қилди, деб рад этмоқда. Воқеани ҳеч ким кўрмаган. Фақатгина кўйлак йиртилган. Шунга қараб аниқлаш мумкин.

Мазкур гувоҳ ҳакамликни худди шу бирдан бир нозик нуқтадан чиқарди.

«У(хотин)нинг аҳлидан бир гувоҳ гувоҳлик берди ва: «Агар унинг кўйлаги олд томондан йиртилган бўлса, бас, хотин рост айтибди, у ёлғончилардандир».

Агар кўйлак олд томондан йиртилган бўлса, Юсуф ҳамла қилган, хотин эса, ҳимояланиш чоғида кўйлакнинг олдидан йиртиб олган бўлади. У ҳолда хотиннинг даъвоси тўғри, Юсуф ёлғончи бўлади.

«Агар унинг кўйлаги орт томондан йиртилган бўлса, бас, хотин ёлғон гапирибди, у ростгўйлардандир», деди».

Агар кўйлак орт томондан йиртилган бўлса, хотин ҳамла қилган бўлади. Хотин қочаётган Юсуфни тутиш учун ортидан ташланиб, кўйлакни йиртган

бўлади. У ҳолда хотин ёлғон гапирган, Юсуф эса, ростгўй бўлади. Оқилона гап, одилона ҳукм.

مِطْعَةً نُّكِدِّيكَ إِنَّ نُّكِدِّيكَ نَمُّهُنَّ لِقِرْبُدٍ نَمُّ دُقُّهُ صِيَمَ قِيَّ أَرَامَلَف

28. Эр унинг кўйлагини орт томонидан йиртилганини кўрган пайтда: «Албатта, бу (иш) сиз хотинларнинг макрингиздир. Албатта, сиз хотинларнинг макри жуда зўрдир», деди.

Эр Юсуфнинг кўйлаги орт томонидан йиртилгани кўргач, ҳамма нарсани тушунди. Лекин бу ишга оддий қаради. Ўзига ўхшаган оқбилақларга ўхшаб, хотинига бир нарса демади. Очиқ-ойдин айбдор бўлиб турган хотинга бир оғиз ҳам гап айтмай, умумий қилиб:

«Албатта, бу (иш) сиз хотинларнинг макрингиздир. Албатта, сиз хотинларнинг макри жуда зўрдир.

Худди айбни ҳамма хотинлар қилгандек эди. Худди бу айбни барча хотинлар қиладигандек эди. Шу билан ўзини ўзи алдаган оқбилақ эр ўзига хиёнат қилаётганида устидан чиқиб қолган хотинига ҳам бирор оғиз гап айтишга ярамади.

Бир оз ўтиб, хиёнатчи хотиннинг оқбилақ эри Юсуфга қараб:

نِي طَاخَلْ أَم تَنْكَلْ إِنَّ كَبْنَدِل يَرْفَعَتْ سَأْوَادَهُ نَعْضِرْعَأُ فُسُوِي

29. «Эй Юсуф, сен бу ишни унут. Сен, хотин, гуноҳингга истиғфор айт. Албатта, сен хато қилгувчилардан бўлдинг», деди.

Айшу ишратга берилган табақалар орасида бунақа ҳодисалар тез-тез учраб туради. Шунинг учун ҳам эр бу номуссизликка тузукроқ чора кўришнинг ўрнига, ёпиғлиқ қозонни ёпиғлиқ ҳолида қолдиришга ҳаракат қилди. Оиласининг айбини очиши мумкин бўлган бирдан-бир шахсга-Юсуфга қарата:

«Эй Юсуф, сен бу ишни унут», деди.

Яъни, эсингдан чиқариб юбор. Туя кўрдингми, йўқ. Ёпиғлик қозон ёпиғлигича қолаверсин. Ичкарида нима бўлса, бўлаверсин. Ичкаридаги гап ташқарига чиқмаслиги керак.

Лекин Аллоҳнинг билиши билан ишлари йўқ.

Асосий айбдорга-хотинга нима жазо? Ўз аҳлидан бўлган шохиднинг олдида фаҳш ишга урингани ашёвий далил билан собит бўлган хотинга эр нима жазо белгилайди? Бунинг жазоси ҳам ўша зодагон табақанинг ўзига хос:

«Сен, хотин, гуноҳингга истиғфор айт. Албатта, сен хато қилгувчилардан бўлдинг», деди».

Сен хато қилдинг. Сени ҳар қандай жазога тортса бўлади, майли,

гуноҳингга истиғфор айтиб, кечирим сўраб қўйсанг, бўлди. Шу билан иш битади.

Лекин ҳар қанча уринмасинлар, барибир шаҳар аёллари ўртасида бу гап тарқаб кетди. Чунки зебу зийнатга, айшу ишрат, кайфу сафога берилган табақага шунақа иш керак, бир гапнинг учини топсалар, бўлди, унга қўшиб-чатиб, оламга дoston қилиб юбордилар.

أَنْ أَبْحَاهُ فَغَشَّ دَقْدَقَهُ سَفَنَنْ عَاهَاتٍ فِدَوَاتٍ زِيَّعَالٍ أَرْمَلَةَ نِيْدَمْلَ يِفْ ؕ وَسَنْ لَاقُو
نِيْبُ مِلَّالِ الصَّيْفِ أَهَارَنْ لَ

30. Шаҳардаги аёллар: «Азизнинг хотини хизматкорининг нафсини хоҳлабди. Унга жуда ҳам муҳаббат қўйиб қолган экан-да! Биз у(аёл)ни, албатта, очиқ-ойдин адашувда деб биламиз», дейишди.

Ушбу оятда биринчи марта «Азиз» деб эрнинг кимлиги, унинг мансаби зикр этилмоқда. Бундан аввал эса, Юсуфни Мисрда сотиб олган киши, хотиннинг эри, хотиннинг хўжайини каби сифатлар билан васф қилиниб келинаётган эди. «Азиз» ўша вақтдаги бош вазир. Мисрда подшоҳлар «фиръавн», бош вазир эса «азиз» деб аталган.

Демак, юқорида юз берган машмашалар ҳукмдор табақада бўлаётган экан. Бу доираларда доимо шундай бўлади. Аёлнинг ўзини эмас, кимнинг хотини эканлигини айтиб туриб айблаш ҳам хотинларнинг қизиқ бир ҳолати. Бузук тоифаларнинг йўсини шу-да ўзи.

«Азизнинг хотини хизматкорининг нафсини хоҳлабди».

Бошқа вақтда зикр қилмасалар ҳам, бунақа ишлардан кейин хотиннинг кимнинг хотини эканини чертиб айтишади. Эҳтимол, шунинг учун ҳам ҳозиргача у одамнинг кимлиги айтилмай келгандир.

«Унга жуда ҳам муҳаббат қўйиб қолган экан-да!»

Юрагидан уриб қолган экан-ку. Уни кўрмаса, туrolмас экан.

«Биз у(аёл)ни, албатта, очиқ-ойдин адашувда деб биламиз, дейишди».

Шунчалик улуғ одамнинг хотини ҳам шунақа ишни қиладими! Қаранг-а: қанақа хотин экан! Залолатга кетмаган бўлса, бундай қилмасди. Кўзини ёғ босиб қолган. Тўқликка шўхлик-да. Азизнинг хотини ҳам анойи эмас.

نُنْ مَرَّةٍ دِحَّاءٍ لِكُتَاتٍ وَأَوَّكَّتُمْ نُهَلَّ دَدَتْ عَاوُ نُهَلَّ لِيْلَ لِيْلَ سِرَّاءٍ نَهْرَكَ مَبَّ تَعَمَّسَ أَمْلَفَ
أَمَّهَ لَلَّ شَاحَ لُوقُ وَ نُهَيْدِيَّ أَنْ عَطَّقُ وَ نُهْرَبَكَ أَهَيْ أَرَّ أَمْلَفَ نُهَيْلَعُ جُخَّ تَلَّاقُ وَأَنْ يَّكْسَ
مَيْرَكَ كَلَمَّ أَلَّ إِدَهَ نَ إِارَشَبَ آدَهَ

31. У уларнинг макри ҳақида эшитган вақтда, уларга одам юбориб чақирди. Уларга суяниб ўтирадиган жой тайёрлади. Ва ҳар бирларига пичоқ берди. Сўнгра (Юсуфга): «Уларнинг олдига чиқ!» деди. Уни кўрган чоғларида лол қолдилар, қўлларини кесдилар.

Ва: «Ё пок Парвардигоро! Бу башар эмас! Бу карамли фариштанинг ўзи-ку!» дейишди.

Бош вазирнинг уйига меҳмонга чақирилганликларидан миш-миш тарқатган аёллар ҳам юқори табақадан эканлиги маълум бўлади.

«У уларнинг макри ҳақида эшитган вақтда, уларга одам юбориб чақирди. Уларга суяниб ўтирадиган жой тайёрлади».

Шаҳардаги аёлларнинг миш-мишларидан хабардор бўлган Азизнинг хотини уларнинг ҳаммасини ҳаммасини меҳмонга чақирди. Ўша вақтнинг урфига биноан суянчиқли ўринларни ҳам тайёрлаб қўйди. Ўзи олдиндан тузиб қўйган режа бўйича:

«ҳар бирларига пичоқ берди».

Меҳмондорчиликда дастурхондаги ноз-неъматлардан кесиб, еб ўтиришарди.

«Сўнгра (Юсуфга): «Уларнинг олдига чиқ!» деди».

Мени маломат қилган оғзи полвон хотинлар сени бир кўриб қўйсин!

«Уни кўрган чоғларида лол қолдилар».

Юсуф меҳмонларнинг ҳузурига чиқди. Аёллар унинг ҳусну жамолини кўриб, бошлари айланиб, лол қолдилар, ҳайратга тушдилар ва беихтиёр, қўлларидаги пичқлар ила:

«Қўлларини кесдилар».

Бу ҳол уларнинг ҳушлари бошидан учганлигининг таналаридаги тамғаси, ҳужжат-далили бўлиб қолди. Азизнинг хотини беҳудага улардан ҳар бирининг қўлига пичоқ бермаган ва кесиб ейиладиган таомларни тайёрламаган эди. Юсуфнинг ҳусну жамолига маҳлиё бўлиш ўзининг бошидан ўтган, шунинг учун бошқа аёлларнинг ҳоли нима бўлишини ҳам яхши билар эди.

Меҳмон аёллар тамоман ўзларини йўқотдилар. Қўллари кесилганини ҳам сезмасдан, ҳайрат ва ҳаёжонларини яшира олмай, беихтиёр:

«Ё пок Парвардигоро! Бу башар эмас! Бу карамли фариштанинг ўзи-ку!», дейишди».

Ана шунда Азизнинг хотини уларнинг бу ҳолини, Юсуфнинг ҳусну жамоли олдида таажжуб ва ҳайрат ила лол бўлганларини кўриб, ўзини ёлиб сезди. Энди у ўзини маломат қилган аёллар устидан кула бошлади.

مَلَّوْا لَوَاصِلًا وَصَعَّتْ سَافِهُنَّ عُهُتُ دَوَارٍ دَقَلَّ وَهِيَ فِي نُنْتُمْ لِي دَلَّالًا نَكَلَدَفٌ تَلَّاقٌ
نَ يَرْعَا صِلًا مَنَ وَكَيْلًا وَنَحْسُ لِي لُهُمَّ أَمَلٌ عَفَا يَ

32. У: «Сиз мени маломат қилган эдингиз. Ҳа, мен ундан нафсини хоҳладим, бироқ у ўзини сақлади. Агар у менинг амримни бажармаса, албатта, қамалур ва хор бўлгувчилардан бўлур», деди.

Мазкур масалада бошқани маломат қилиб турган аёллар ундан ҳам баттар аҳволга тушиб, ҳаёжонларини яшира олмай қолганидан кейин Азизнинг хотини сипо гапни йиғиштириб, пардасиз, беҳаё гапга ўтди.

«Сиз мени маломат қилган эдингиз».

Азизнинг хотини хизматкорининг нафсини хоҳлабди, демаганмидингиз? Хизматкорим шу йигит. Ҳа, қани айтинг-чи, ўзингизга нима бўлди? Нимага қўлингизни кесиб олдингиз? Нимага буни башар эмас, малак, демоқдасиз? Қандоқ бўлар экан? Гапириш жуда осон.

«Ҳа, мен ундан нафсини хоҳладим, бироқ у ўзини сақлади».

Энди азизнинг хотин фаҳш ишни хоҳлаганини ҳам яширмай қўйди. Юсуфнинг поклигини ҳам тан олди. Аёл фахрлана бошлади. Мисрнинг казо-казо аёллари ошиқу беқарор бўлиб қолган йигит унинг хизматкори эди. Унинг қўли остида эди. Унинг айтганини қилар эди. Аёллар олдида фахр билан:

«Агар у менинг амримни бажармаса, албатта, қамалур ва хор бўлгувчилардан бўлур, деди».

Яъни, мен айтган фаҳш ишни қилмаса, уни қаматаман ва хору зор қиламан, деди.

Бу гапларни эшитган Юсуф алайҳиссалом дарҳол:

نَهَيْتُ لِي بِصَأْنِهِ دَيْكُ يَنْعُ فِرْصَتِ الْوَالِدِ لِي نَنْوَعِدِي أُمَّمَّيْ لِي بِحَأْنِ جَسَلِي بَرَلِاقِ
نِي لِهَاجِلِي أَمْنُكُ أَوْ

33. У: «Эй Роббим, улар мени чорлаётган нарсадан кўра мен учун қамоқ маҳбуброқдир, бу(аёл)ларнинг макрини мендан ўзинг нари қилмасанг, уларга мойил бўлиб, жоҳиллардан бўлиб қоламан», деди.

Энди Юсуфни фақат Азизнинг хотини эмас, меҳмонга келган аёллар ҳам яхши кўриб қолишган эди. У аёллар ҳам Азизнинг хотинини қўллаб-қувватлашарди. Шунинг учун ҳам Юсуф алайҳиссалом:

«Эй Роббим, улар мени чорлаётган нарсадан кўра, мен учун қамоқ маҳбуброқдир», демоқдалар.

Улар-ана у хотинлар чорлаётган ҳаром ишни қилишдан кўра, менга қамоқ яхшироқдир.

Дарҳақиқат, Юсуф қийин имтиҳонга учраган эди. Шунинг учун ҳам, ўзларига ишончлари етарли бўлса-да, банда эканликларини назарда тутиб, Аллоҳ таолодан ёрдам сўрамоқдалар:

«Бу(аёл)ларнинг макрини мендан ўзинг нари қилмасанг, уларга мойил бўлиб, жоҳиллардан бўлиб қоламан», деди.

مُيَلِّغُ لَأَعْيُ مَسْجِدًا وَهُوَ نُنْزِلُ نَدْيَ كُنُوزٍ فَارَصَفَ فُؤَادَ رُؤَسَاءِ بَأَجْتِ سَأَفَ

34. Бас, Робби унинг (дуосини) ижобат қилиб, уларнинг макрини ундан нари қилди. Албатта, Унинг Ўзи эшитгувчи ва билгувчи зотдир.

Аллоҳ қайси йўл билан бўлса ҳам, Юсуфни бу фитнадан қутқарди. Муҳими шу бўлгани учун қандай қилиб, нима восита билан қутқаргани айтилмади. Асосийси, банда чин қалбдан Аллоҳга илтижо қилиб сўраса, Аллоҳ унинг дуосини ижобат этиб, сўраганини беришидир.

«Бас, Робби унинг (дуосини) ижобат қилиб, уларнинг макрини ундан нари қилди».

Юсуф алайҳиссалом ҳам жуда қийин ҳолатга тушиб қолишларига қарамай, собит турдилар, ўзларини ҳаромдан олиб қочдилар ва Аллоҳдан тинмай ёрдам сўрадилар, оқибати хайрли бўлди. Аллоҳ хотинларнинг макрини у кишидан нари қилди.

«Албатта, Унинг Ўзи эшитгувчи ва билгувчи зотдир».

Бандаси илтижо қилса, сўраса, албатта, эштади, банданинг ҳолини ва ниятини билади ҳамда шунга қараб, ўзи билиб тасарруф қилади.

نِيْحٌ يُّسَيِّئُ سَيِّئَاتِ آيَالِ وَأَرْأَمُ دُعَابِ نَمِّ مَوْلَى آدَبٍ مُّثَمَّ

35. Сўнгра оят-аломатларни кўрганларидан кейин уларга уни бир муддат қамашлари аён бўлди.

Бўлиб ўтган воқеалардан сўнг, Азиз ва унинг атрофидагиларга, хотиннинг аҳлига Юсуфнинг беайб эканлиги аломатлари зоҳир бўлиб, кўзлари билан кўрганларидан кейин, уни бир муддат қамашлари аён бўлди.

Қизиқ ва мантиқсиз иш, лекин аччиқ ҳақиқат. Одатда, соғлом жамиятда биров тухматга учраса, текширганларида унинг айбсизлиги аён бўлса, узр айтиб, ҳақиқат тикланади. Буларнинг жамияти бўлса, кўйлакнинг орт томонидан йиртилганини кўрди. Хотин кўпчиликнинг олдида, мен унинг нафсини хоҳладим, аммо у ўзини олиб қочди, деб эътироф қилди. Шунингдек, бошқа аломатлар ҳам бўлгандир. Қисқаси, Юсуф алайҳиссаломнинг покликлари юз фоиз исбот қилингандан кейин «Сенинг поклигинг собит бўлди. Баракалла, кел, энди сени қамаб қўяйлик», дейишмоқда. Бундай ажойиботлар айни ишрат кетидан тушиб, ор-номусни йўқотган ҳукмдор, зодагон табақаларда бўлиши мумкин, холос. Ҳамма фитнани кўзфаган, айбнинг борини қилган ва кўпчилик олдида, «ишни мен қилдим», деб фахрланиб турган хотинга эса, ҳеч гап бўлгани йўқ. Аммо пок бўла туриб, ўзини тутган бечорани бегуноҳлиги аниқ бўлгандан сўнг ўзларининг обрўларини сақлаш учун қамашмоқда. Авом халқ унинг

қамалганини эшитса, ҳа, ўзидан бир гап ўтган бўлса керак, бўлмаса, қамашмасди, дейди-да. Шундай қилиб, Юсуф алайҳиссаломнинг бошларига янги синов келди. У киши қамоққа тушди.

لَمْ أَحْ يَنْ أَرَأَيْ نِي إِنْ رَخَّ أَلْ لِقَوْ أَرْ مَخْرُصَعَا يَنْ أَرَأَيْ نِي إِنْ أَمْ هَدَحَ أَلْ لِقَوْ نِي أَيْ تَفَنِّجْ سَلْ أَوْ عَمَلْ حَدَوْ
نِي نَسْخُمْ لَنْ مَكَارَنَ إِنْ هَلْ يَوْأَتَبُ أَنْ يُبَنَّ هُنْمُ رِي طَلَّ الْكُتَاتُ أَرْ بَخْ يَسْ أَرْ قَوْفَ

36. У билан қамоққа иккита йигит ҳам кирди. Улардан бири: «Мен тушимда, шароб тайёрлаб юрибман», деди. Бошқаси эса: «Мен бошимда нон кўтариб юрибман, қуш ундан емоқда», деди. «Бизга бунинг таъбирини хабар қил. Биз сени, шубҳасиз, яхши амал қилгувчилардан, деб билмоқдамиз».

Қамоқда турли одамлар бор эди. Жумладан, Юсуф алайҳиссаломга ўхшаб олий табақа истаган ишни қилмай, уларнинг қаҳрига учраганлар ҳам. Юсуфнинг алайҳиссалом ақл-заковати, тақвоси, художўйлиги ошкор кўришиб турганидан қамоқдаги одамлар у зотга кўнгилларини очадиган, маслаҳат сўрайдиган бўлишди.

«У билан қамоққа иккита йигит ҳам кирди».

Яъни, Юсуф алайҳиссалом қамалганда, бошқа икки йигит ҳам банди эди. Бир куни ўша икки йигит у кишининг ҳузурларига келишди:

«Улардан бири: «Мен тушимда, шароб тайёрлаб юрибман», деди».

Яъни, узумни сиқиб, ундан хамр-шароб тайёрлаб юрибман, деди. Бошқаси эса:

«Мен бошимда нон кўтариб юрибман, қуш ундан емоқда», деди».

Иккинчи йигитнинг туши ҳам ўзига хос эди. Икковлари ҳам тушларининг таъбирини билишни хоҳлардилар.

«Бизга бунинг таъбирини хабар қил. Биз сени, шубҳасиз, яхши амал қилгувчилардан, деб билмоқдамиз».

Шунинг учун ҳузурингга келдик. Бўлмаса, келмас эдик, дейишди.

Ҳақиқий даъватчи Аллоҳнинг йўлига даъват қилишда ҳар бир ҳолатдан унумли фойдаланади. Юсуф алайҳиссалом ҳам йигитларнинг эҳтиёж туфайли ҳузурларига келишганини даъват учун қулай фурсат билди. Кўнгилларини тўқ қилиш учун аввал уларни қизиқтираётган масалада гап очиб қўйиб, сўнгра даъватга ўтдилар:

أَمْ أَمْ كَلَدَ أَمْ كَيْ تَأْيُ نَ أَلْبَقَ هَلْ يَوْأَتَبُ أَمْ كُتَّ أَبَنَّ أَلْ هُنْ أَوْ زُرْتُ مَاعَطَ أَمْ كَيْ تَأْيُ أَلْ لِقَوْ
نَ وَرَفَاكَ مَهْرَ خَالِبَ مَهْرَ هَلْ لِبَابَ نُونِ مَوْيَ أَلْ مَوْقَ لَمْ تَكْرَتَ يَنْ إِنْ يَبَّرَ يَنْ مَلَعَ

37. У: «Мен сизларга ризқ бўладиган таом келгунига қадар унинг қандай эканининг хабарини берурман. Бу иш менга Роббим таълим берган нарсалардандир. Чунки мен Аллоҳга иймон келтирмайдиган

ва охиратга кофир бўлган қавмнинг миллати-динини тарк этган одамман.

Юсуф алайҳиссалом ўзларига умид билан қараб турган икки йигитга латофат билан жавоб бердилар. Дастлаб, улар тушунолмайд қийналаётган жумбоқни ечиш осон иш эканлигига ишора қилдилар.

«У: «Мен сизларга ризқ бўладиган таом келгунига қадар унинг қандай эканининг хабарини берурман», деди.

Яъни, келажакда етадиган ризқнинг хабарини бериш имкони борлигини таъкидладилар. Шу билан бирга, бу фазлнинг ҳақиқий масдарига далолат қилиб:

«Бу иш менга Роббим таълим берган нарсалардандир», деб қўшиб қўйдилар.

Шу билан бирга, ўзларига Парвардигори Олам бошқа нарсаларни ҳам таълим берганлигини билдирдилар ва ўша Роббоний таълим асосида иш олиб бораётганлари ҳақида хабар бериб:

«Чунки мен Аллоҳга иймон келтирмайдиган ва охиратга кофир бўлган қавмнинг миллати-динини тарк этган одамман», дедилар.

Демак, у кишининг ақидалари ва даъват қилаётган динлари бошқа динлар қатори Аллоҳга ва охират кунига иймон келтиришга асосланган. Бу икки унсур ҳамма Пайғамбарларнинг ақидасидир. Сўнгра Юсуф алайҳиссалом сўзларини давом эттирдилар:

لَرُشْنُ نَّانَ لَنَا كَ اَمَب وُقْعَي وَو قَح س ا و م ي ه ا ر ب ا ي ا ب ا ؤ ل م ت غ ب ت ا و
ر ت ك ا ن ك ل و س ا ن ل ا ل ع و ا ن ي ل ع ل ل ا ل ل a
ن و ر ك ش ي ا ل س ا ن ل a

38. Ва оталарим Иброҳим, Исҳоқ ва Яъқубнинг миллати-диниغا эргашдим. Биз учун Аллоҳга бирор нарсани шерик қилиш мумкин эмас эди. Бу бизга ва одамларга Аллоҳ берган фазл эди. Лекин одамларнинг кўплари шукр қилмаслар.

Юсуф алайҳиссалом бу сўзлари билан куфрни тарк этибгина қолмай, ҳидоят, иймон йўлига юриш зарурлигини ҳам қамоқдаги шерикларига англатмоқдалар. Уларни куфр миллатини ташлаб, иймон миллатига эргаштиришга даъват қилмоқдалар.

«Ва оталарим Иброҳим, Исҳоқ ва Яъқубнинг миллати-диниغا эргашдим».

Бу миллат холис тавҳид миллатидир. Унда куфр ва ширкдан асар ҳам йўқ.

«Биз учун Аллоҳга бирор нарсани шерик қилиш мумкин эмас эди».

Агар шундай бўладиган бўлса, мўмин бўлмасдик.

«Бу бизга ва одамларга Аллоҳ берган фазл эди».

Ҳидоятга эришиб, тавҳид йўлида юриш катта бахт. Бу бахтни эса, фақат

Аллоҳнинг Ўзигина бера олади. Ўзини билган одам учун бу улкан фазлдир. Унга шукр этиш, ўша ҳидоятда собитқадам бўлиш зарур. «Лекин одамларнинг кўплари шукр қилмаслар». Оқибатда, бу тенгсиз фазилатдан бебаҳра қоладилар.

رَّاهُفُّوْا لِحَالِكُمْ لَمَّا تُوْقِرُوْنَ فِيْهَا بِرَأْسِكُمْ لِأَنْتُمْ حَرِيصٌ عَلَيْهَا لَسْتُمْ بِرَٰسِيْنَ فِيْهَا

39. Эй ҳамзиндон дўстларим, турли-туман Робблар яхшими ёки ёлғизу Қаҳҳор Аллоҳми?

Юсуф алайҳиссаломнинг ҳибсдаги шерикларига берган ушбу савол ҳар бир инсон ўйлаб кўриши лозим бўлган саволдир. Ҳамма нарсага ҳукми ўтадиган, бутун борлиқни Ўзига бўйсундира оладиган, Қаҳҳор сифатига соҳиб ёлғиз Аллоҳни Робб-тарбиякунанда деб билган яхшими ёки бу сифатларнинг тариқчасига эга бўлмаган турли-туман худоларни Робб-тарбиякунанда қилиб олган яхшими? Ҳақ жавоб битта: Қаҳҳор зот бўлмиш ёлғиз Аллоҳни Робб-тарбиякунанда қилиб олишдан бошқа яхшилик йўқ. Чунки:

نَمَّ اِهْبُوهُ لَلَّذِي لَزَنَّا اَمَّ مُمْكُؤَابْ اَوْ مُمْتَنَّا اَهُوْمُتِيْ مَسَّءَامَسَّا اَلْاِوْدُ نَمَّ نَوْدُبَعَتَا اَمَّ رَتْكَ اَنْ كَلَّوْمِّيْ قَوْلَا نِيْ دَلَّ اَلَّذِيْ دُءَايَا اَلْاِوْدُ بَعَتَا اَلْاَرْمَاءَ لَلَّذِيْ كَلَّوْمِّيْ قَوْلَا نِيْ اَطْلُسَ نَوْمَلْعَيِ اَلْسَانَا

40. Сизлар ундан ўзга, ўзингиз ва ота-боболарингиз номлаб олган исмларга, Аллоҳ уларга бирон ҳужжат нозил қилмаган нарсаларга ибодат қилмоқдасизлар. Ҳукм қилиш фақат Аллоҳнинг Ўзига хосдир, У фақат Ўзигагина ибодат қилишингизни амр этди. Ана ўша тўғри диндир. Лекин одамларнинг кўпи билмаслар.

Қаҳҳор сифатига эга бўлган ёлғиз Аллоҳни Робб деб билиш тўғри бўлгандан кейин Унга ибодат қилиш, яъни, Унга бўйинсуниш, Унинг айтганини қилиш, Унгагина сиғиниш керак.

«Сизлар Ундан ўзга, ўзингиз ва ота-боболарингиз номлаб олган исмларга, Аллоҳ уларга бирон ҳужжат нозил қилмаган нарсаларга ибодат қилмоқдасизлар».

Яъни, бўйинсунмоқдасиз, уларни рози қилиш учун уринмоқдасиз, сиғинмоқдасиз. Ҳолбуки, сиз ибодат қилаётган нарсалар ўзингиз ва ота-боболарингиз қўйиб олган номлар, холос. Улар турли-тумандир. Баъзиларини ўзингиз ёки ота-боболарингиз қўл билан тош-ёғочдан йўниб олгансизлар. Баъзилари эса, ҳайвонлар ёки ўзингизга ўхшаган одамлардир. Яна баъзилари турли-туман урф-одат, тузум ёки фирқалардир. Буларнинг ҳеч бири инсонлар учун парвардигор бўлишлик салоҳиятига эга эмаслар. Аллоҳ уларнинг Робб бўлишлари ҳақида бирон

хужжат ҳам нозил қилган эмас. Аслида:

«Хукм қилиш фақат Аллоҳнинг Ўзига хосдир».

Демак, ер юзида бандалар устида ҳукми юрадиган биттагина зот бор, у ҳам бўлса, Аллоҳ таолодир. Ҳаммага, ҳамма нарсага фақат Унинг ҳукмигина жорий бўлмоғи лозим. Ҳамма фақат Унинг ҳукми билангина яшамоғи лозим. Ундан ўзганинг ҳукм чиқаришга ҳаққи йўқ. Ҳукм қилиш хос бўлган зот Аллоҳдир.

«У фақат Ўзигагина ибодат қилишингизни амр этди».

Ундан ўзгага ибодат қилманг, бўйинсунманг, ҳукмига юрманг, рози қилишга уринманг ва сиғинманг.

«Ана ўша тўғри диндир».

Фақат Аллоҳнинг Ўзигагина ибодат қилишлик, Ундан ўзгага ибодат қилмаслик энг тўғри диндир-бўйинсунишликдир, ибодат қилишликдир, ҳукмига юришликдир.

«Лекин одамларнинг кўпи билмаслар».

Шунинг учун бу одамлар Аллоҳнинг ҳукмини кўйиб, турли низомларнинг, ўзларига ўхшаган одамларнинг, фирқаларнинг ҳукмига юрадилар. Бу билан ўша тоғутларга ибодат қиладилар.

Шу билан Юсуфнинг алайҳиссалом зиндондаги дўстларини Аллоҳнинг йўлига даъват қилишлари охирига етади. Энди икки йигитнинг фикрларини ишғол қилиб турган масалага, улар кўрган тушларни таъбир қилишга ўтадилар:

بَلْصُفِي رَحَالِ أَمْ أَوَّازْمَ حُؤَبَرِي قُؤَسَيَفِ أَمْ كُؤَدَحْ أَمْ أُنْجُؤَسِلِ أَيْ بِحِصِ أَيْ
رِنَ أَيْ تَفْتَسْتِ هَيْفِ يَدُّؤِ أَمْ أَلِ أَيْ ضُقُؤَسْ أَرْؤَمُ رُؤِي طَلِ أَلْ كُؤَأْتِ فِ

41. Эй ҳамзиндон дўстларим, сизлардан бирингиз хўжасига ҳамр соқийлиги қилади. Бошқаси бўлса, осилади ва қушлар унинг бошидан ейди. Сиз билмоқчи бўлган иш битди», деди.

Юсуф алайҳиссалом туш таъбирини айтишда жуда риоя билан, одоб билан иш тутдилар. Ҳалиги йигитларга, сенинг тушингнинг таъбири бу, сеники бу демадилар. Балки тушининг таъбири нохуш бўлган шахсга оғир ботмаслиги учун:

«сизлардан бирингиз хўжасига ҳамр соқийлиги қилади. Бошқаси бўлса, осилади ва қушлар унинг бошидан ейди», дедилар.

Албатта, шунинг ўзи ҳам очиқ-ойдин кўрсатиб турибдики, тушида шароб сиқаётган йигит яна бориб, хўжаси-подшоҳ саройида соқий бўлиб хизмат қилар экан. Тушида бошида нон кўтариб юрган, ўша нондан қушлар чўқиб еяётганини кўрган шахс эса, осилади ва қушлар келиб, бошини ейди.

رَكَدُنْ اَطِيَّ شِلْ اِهْ اَسْنَفْ لَبَّرَدْنَعِ يَنْرُكُذَا اْمُهَنْ مَجَّ اَنْ اَنْطَ يَدِّلْ لَلْ اَقْوِ
نَّ يَنْ سَغَضَبَنْ جَّ سَلَّ يَفْ تَبَلَفْ وَّ بَرَّ

42. Ва у ўзи икковларидан нажот топгувчи деб билган шахсга: «Хўжанг ҳузурида мени эсга ол», деди. Шайтон унга хўжасига эслатишни унуттирди. Бас, у қамоқда бир неча йил қолди.

Юсуф алайҳиссалом икки ҳамзиндон дўстларига тушларининг таъбирини айтиб бўлганларидан сўнг, улардан нажот топади, деб билган шахсга, яъни, соқийга:

«Хўжанг ҳузурида мени эсга ол», дедилар.

Чунки туш таъбири бўйича, бу йигит яна саройга кириб, хўжаси подшоҳга соқий бўлиши кутиларди. Худди ўша подшоҳ Юсуфни алайҳиссалом суриштирмай-нетмай, турли иғво-бўхтонлар асосида қамашга амр қилган эди. Унга яқин бўлган соқий қамоқда ноодил ҳукм ила бир мазлум ётганини эслатса, бирор кушойиш бўлармикан, деган хаёлга бордилар.

Дарҳақиқат, тушнинг таъбири тўғри чиқди. Ҳалиги йигит қамоқдан озод бўлиб, яна подшоҳга соқийлик қила бошлади. Аммо Юсуф алайҳиссаломнинг илтимосини бажо келтирмади.

«Шайтон унга хўжасига эслатишни унуттирди».

Яъни, шайтон соқийга подшоҳ ҳузурида Юсуф алайҳиссаломни эслатишни унуттирди. Оқибатда:

«Бас, у қамоқда бир неча йил қолди».

Бу эса, бандалар воситаси ила эмас, фақат Аллоҳ таолонинг хоҳиши ила ишлар ҳал бўлишидан бир дарс эди. Аллоҳга муқарраб бўлган бандалар доимо унинг ўзидан сўрашлари ва кутишлари лозимлигининг яна бир таъкиди эди.

تَالْبُنُّ سَغَضَبَ سَوْفَ اَجْعُ غَبَسٌ نُهُلُكُ أَيِّنْ اَمَسْرَتَ اَرْقَبَ غَبَسَ يَرَأُ يِّنْ اِكْلَمْلَلْ اَقْوِ
نَّ وَّرُبَّ عَتَّ اَيُّوْرُلْ لَمُتْ كُنْ نِ اَيُّوْرُ يَفِ يَنْوُتْ فَا اَلْمَلْ اَهْيَا اَيِّتْ اَسْبَايَ رَحْ اَوْرُضْ خ

43. Подшоҳ: «Мен тушимда еттита семиз сигирни еттита ориқ сигир еяётганини ва еттита яшил бошоқни ва шунча қуруғини кўрмоқдаман. Эй аъёнлар, агар туш таъбирини қиладиган бўлсангиз, менга тушимнинг фатвосини беринг», деди.

Миср подшоҳининг «кўрмоқдаман» деб айтишидан мазкур тушни бир эмас, бир неча марта кўрганлиги маълум бўлади. У фақат шу тушни кўраверганидан кейин аъёнларини тўплаб, уларга тушини айтган ва таъбир қилишларини сўраган.

نِ يَمْلَعَبِ اَلْحَالِ لِي وَاَتَبُّ نَحْنُ اَمَوْمِ اَلْحَاثَاغْ صَا اَوْلَاق

44. Улар: «Бу алғов-далғов тушдир. Биз бундай тушларнинг таъбирини билувчи эмасмиз», дедилар.

Биз «алғов-далғов туш» деб таржима қилган маъно оятда «адғасу ахломин» деб келган. Араб тилида «адғас» деб хўлу қуруқ аралаш ўт боғламига айтилади, «ахломин» эса, «хулм»нинг жами бўлиб, уйқуда кўрилган бўш хаёл маъносида ишлатилади.

Аслида, аъёнлар подшоҳ тушининг яхшиликка далолат қилмаслигини билсалар ҳам, қандайдир кўнгилсизликка ишора эканлигини англасалар ҳам, бу ҳақда ҳеч нарса демадилар.

Хукмдорлар атрофидаги аъёнларнинг доимий одати бу. Хукмдорга ёқадиган гапларни ташишда бир-бири билан мусобақа қилишади. Аммо унга ёқмайдиган гап бўлса, айтишдан ўзларини тортадилар. Миср подшоҳининг аъёнлари ҳам худди шу ишни қилдилар. Ўзларини четга олиб, бу алғов-далғов туш экан, бунақа тушларнинг таъбирини билмаймиз, деб қутулдилар.

Подшоҳ ҳузурида аъёнлар иштирокида туш ҳақида баҳс қизиганда, ўша ерда хизмат қилиб юрган соқийнинг эсига қамоқда тушининг таъбирини айтиб берган шахс, яъни, Юсуф алайҳиссалом тушди. Унинг туш таъбирини айтишдаги илмини ҳаётида синаб кўрганидан, у ҳақда жамоатга, подшоҳга хабар беришни лозим топди.

نُولِسْ رَأْفَهِ لِي وَأَتَبُّمُ كَيْبَ نُونٍ أَنْ أُمَّ دُغَبَ رَكِّدَاوَأُمُّ نَمِجَ نِي دَلَّالِ لِقَاوِ

45. Ва иккисидан нажот топгани анча муддат ўтгандан сўнг хотирлаб: «Бунинг таъбирининг хабарини сизга мен бераман. Мени юборинг», деди.

Яъни, Юсуф алайҳиссалом билан қамоқда бўлган икки йигитдан қутулиб чиққани бир неча йиллар ўтгандан сўнг Юсуфни ва унинг туш таъбири билимдони эканини хотирлаб, подшоҳ ва аъёнларга:

«Бу тушнинг таъбирининг хабарини сизга мен бераман. Мени юборинг», деди.

Яъни, мени Юсуфнинг ҳузурига юборинг, деди. Уни юбордилар. У қамоққа кириб, Юсуфни топди, унга қараб:

عَبَسَ وَوَجَعُ عُنُقَهُ سِنَّهُ لِكُلِّ أَيِّ نَامِسٍ تَارَقَبَ عِبَسَ يَفِ أَنْ تَفَأَقِي دِصْلًا هِيَ أَفْسُ وِي
نَوْمَلَعِي مَوْلَعَلَسْ أَنْ لِي لِعُجْرًا يَلَعَلِ تَأْسَبَ أَيْ رَحْ أَوْ رُضْخَاتِ الْبُنُسِ

46. У: «Юсуф, эй ростгўй зот, бизга еттита семиз сигирни еттита ориқ сигир еяётганини ва еттита яшил бошоқни ва шунча қуруғининг таъбирини айт. Шоядки одамларга қайтиб борсам, улар ҳам билсалар», деди.

Соқий йигит Юсуф алайҳиссаломни «сиддиқ»–ростгўй зот, деб атамоқда. Чунки, у Юсуфнинг ростгўйлигини тажрибада синаб кўрган. Сўнгра у подшоҳнинг тушини таъбир қилиб беришни сўради, кейин уларга бориб етказиши зарурлигини ҳам таъкидлади. Юсуф алайҳиссалом унга қуйидагиларни айтдилар:

أَمْ أَلَيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلهٌ بُنُسُ يَفُوهُ وَرَدَفٌ مُتَدَصِّحٌ أَمْ فَا بَأَدَنِي نَسَ غَبَسَ نَوْعُ رَزَّتْ لَاقِ
نَوُلُ كَات

47. У: «Кетма-кет етти йил зироат қиласизлар. Йиғиштириб олган ҳосилингизни бошоғида қолдиринг. Магар озгина ейдиганингизни (қолдирмасангиз ҳам бўлур).

Яъни, подшоҳ тушида кўрган еттита семиз сигир ва яшил бошоқнинг таъбири шулки, етти йил жуда серҳосил келади. У йилларда сизлар кетма-кет дон экиб, зироат қиласизлар. Ҳосил тўплайсизлар. Ўшанда тўплаган ҳосилларингизни бошоғида қолдиринг. Яхши сақланади. Чиримайди, қурт-қумурсқалар тешиб кетолмайди. Фақат ўзингиз учун ейишга ярашасини олсангиз, бўлаверади.

نَوُنُ صُحَّتْ أَمْ أَلَيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلهٌ بُنُسُ يَفُوهُ وَرَدَفٌ مُتَدَصِّحٌ أَمْ فَا بَأَدَنِي نَسَ غَبَسَ نَوْعُ رَزَّتْ لَاقِ

48. Сўнгра, ундан кейин еттита шиддатли (йил) келур, улар олдиндан тайёрлаб қўйганингизни ейдилар. Магар озгина асраб қўйганингизгина қолур.

Яъни, серҳосил етти йилдан кейин яна шунча шиддатли, қаҳатчилик йиллари келади. Подшоҳнинг тушидаги етти ориқ сигир ва қуруқ бошоқ шунга ишорат. Ўша етти шиддатли, қаҳатчилик йили ўзидан олдинги етти серобчилик йилини ейди.

Бошқача қилиб айтганда, етти мўл-кўлчилик йилида тўпланган ҳосилни етти қаҳатчилик йилида ейсизлар. Фақат уруф учун сақлаб қўйган озгина донгина ейилмай қолади.

نَوُنُ رُصَّ عَيْهَ يَفُوهُ وَرَدَفٌ مُتَدَصِّحٌ أَمْ فَا بَأَدَنِي نَسَ غَبَسَ نَوْعُ رَزَّتْ لَاقِ

49. Сўнгра ундан кейин бир йил келадики, унда одамлар сероб қилинурлар ва унда (меваларни) сиқурлар», деди.

Бу оятда келаётган башорат подшоҳнинг тушидан ташқаридадир. Яъни, Миср подшоҳи кўрган тушда бундай йилга таъбир қилинадиган ишора йўқ. Бу кейингиси Юсуф алайҳиссаломнинг Пайғамбарлик мўъжизаларидир. Етти йиллик серобчиликдан кейинги етти қаҳатчилик йили тугаб, ундан сўнг келадиган йилда ниҳоятда серобчилик бўлар экан. Унда одамлар

устидан барака ёғиб, фаровонлик, мўл-кўлчилик бўлар, одамлар еганларидан ташқари турли меваларни сиқиб, лаззатли ичимликлар ҳам тайёрлашар экан.

Юсуф алайҳиссалом соқийга ушбу гапларни айтганларидан кейин бу кўриниш тамом бўлади. Келаси оятда эса, қиссанинг навбатдаги бошқа бир кўриниши тасвирга чиқади. Унда соқийдан Юсуф алайҳиссалом айтган таъбирни эшитган Миср подшоҳининг сўзи келтирилади:

لَا أَبْرَأُكُمْ إِلَّا بِرَأْسِ يَاسِينَ وَإِنِّي لَأَكِيدُ لَكُمُ الْكَيْدَ وَإِنِّي لَأَكِيدُ لَكُمُ الْكَيْدَ وَإِنِّي لَأَكِيدُ لَكُمُ الْكَيْدَ
مُيَلَّعٌ نَّهْدِي كَيْبَ يَبْرُؤُنِ نَهْدِي أَيُّ نَعَطِ يَتَّالِلُ وَوَسَّوْنَا

50. Подшоҳ: «Уни менга келтиринглар», деди. Унга элчи келган пайтда: «Хўжанг ҳузурига қайтиб бор ва ундан қўлларини кесган хотинларнинг ҳоли нима бўлганини сўра, албатта, Роббим уларнинг макрини билгувчидир», деди.

Соқийдан хабарни эшитган подшоҳ Юсуфни алайҳиссалом ҳузурига олиб келишни амр этиб:

«Уни менга келтиринглар, деди».

Подшоҳнинг амри билан элчи тезда Юсуф алайҳиссаломнинг олдиларига, қамоқхонага келди ва хушxabарни етказди. Бундай хабар ҳар қандай одамни қувончга солиши табиий. Беайб ҳолда йиллаб қамоқда ётган инсонни қамашга амр қилган одамнинг ўзи яхши ниятда ҳузурига чорлаётир. Бундай пайтда ҳар қандай одам чақириққа зудлик билан лаббай, деб жавоб берар ва подшоҳ ҳузурига учиб борар эди. Аммо Юсуф алайҳиссалом бундай қилмадилар. Туш таъбирини сўраб келишганда, умумхалқ манфаатини кўзлаб, ҳеч қандай шарт қўймай, содиқлик билан уни таъбир қилиб, кўрилиши лозим бўлган чораларни батафсил сўзлаб берган эдилар, лекин шахсларига тегишли хабар келганда, қамоқдан чиқмай туришга қарор қилдилар.

«Унга элчи келган пайтда: «Хўжанг ҳузурига қайтиб бор ва ундан қўлларини кесган хотинларнинг ҳоли нима бўлганини сўра, албатта, Роббим уларнинг макрини билувчидир», деди».

Юсуф алайҳиссалом қамоқдан чиқишдан аввал подшоҳга ҳам, бошқаларга ҳам ўзларининг беайб эканликларини билдириб қўйишни ва орани очиқ қилиб олишни хоҳладилар. Қамалишларига сабаб бўлган ҳодисани қайта текширишни талаб қилдилар. Лекин бу ишда ҳам юксак одоб намунасини кўрсатдилар. Асосий айбдорни–Азизнинг хотинини эмас, кўпчиликни, яъни, қўлларини кесган хотинларни эсга олдилар. Аллоҳ таоло ишнинг ҳақиқатини билиб турибди, лекин бандалар ҳам бу ҳақиқатни билиб қўйишини хоҳладилар. Шу боис ҳам элчидан подшоҳ олдига қайтиб бориб,

қўллари кесган хотинларнинг ҳоллари нима бўлганини сўрашни илтимос қилдилар.

ءُؤُسُوْ نَمَّ هَيْلَعِ اَنْ مَلَعِ اَمَّ لَلَّ شَاحَ نُّ لُقَّ وَّسْفَنَنْ نَعَفُؤُيَّ نُّتَدَوَارُؤُ اِ نُّ كُبُّ طَخِ اَمَّ لَاقِ
نَّي قِدَا صِلَا نَمَلُّ هُنَّ وَّوَسْفَنَنْ نَعُ هُتَدَوَارِ اَنْ اُقَّ حَلَّ صَحَّ صَحَّ نَّ اَلَّ زِي زَعْلَا ةَ اَزْمَا تَلَا قِ

51. У: «Юсуфнинг нафсини хоҳлаган вақтингиздаги ишингиз нима эди?» деди. Улар: «Аллоҳ сақласин! Биз унда бирон ёмонлик сезмадик», дедилар. Азизнинг хотини: «Энди ҳақиқат зоҳир бўлди. Мен унинг нафсини хоҳладим. Албатта, у содиқлардандир», деди.

Ночор ҳолда қолган, тушнинг таъбиридан кейин келажакда Юсуф алайҳиссаломга кўп муҳтож бўлишини сезган подшоҳ у зотнинг талабларини дарҳол амалга оширди. Хотинларни тўплаб:

«Юсуфнинг нафсини хоҳлаган вақтингиздаги ишингиз нима эди?», деди».

Улардан тўқликка шўхлик қилиб, Юсуфнинг чиройига маҳлиё бўлиб, унинг нафсини хоҳлаб, йўлдан уришга ҳаракат қилган пайтларида бўлиб ўтган ишларнинг тафсилотини, хусусан, Юсуф алайҳиссалом ҳақидаги фикрларини сўради. Ҳамма нарса аён бўлганини, инкор қилишдан фойда йўқ эканини англаб етган хотинлар очиғини айтдилар.

«Улар: «Аллоҳ сақласин! Биз унда бирон ёмонлик сезмадик», дедилар».

Шу эътирофлари билан шаҳар аёллари Юсуф алайҳиссаломни оқладилар. У кишининг қамалишига сабаб бўлган шахслар энди келиб, у кишидан ҳеч қандай ёмонлик кўрмаганларини айтмоқдалар. Вақтида эса, қаматишга ҳаракат қилган эдилар. Воқеанинг асосий «қаҳрамони»–Азизнинг хотини ҳам шу ерда. У ўзига алоҳида савол берилишини кутиб турмади. Ҳақиқатни кўпчилик олдида эътироф этиб:

«Энди ҳақиқат зоҳир бўлди. Мен унинг нафсини хоҳладим. Албатта, у содиқлардандир.

Юсуф алайҳиссаломга муҳаббати тушган бу аёл яна жим турмади. Ҳамма нарсани очиқ айтди. Бўлиб ўтган ишга ўзи сабабчи бўлганини, Юсуф алайҳиссаломда айб йўқлигини ва у киши содиқлардан эканликларини кўпчилик олдида эълон қилди. Шу билан бирга, бу қилаётган тасарруфининг сабабини ҳам тушунтириб, қуйидагиларни айтди:

نَّي نَّي اَحْلَاؤُ دَيَّ كَي دَهَيَّ اَلَّ هَلَّ لَّ اَنْ اَوَّبُيَّ لَّ اَبَّ هُنَّ اَمَّ لَّ يَّ نَّ اَمَّ لَّ عَيَّ لَّ كَلَّ دَ

52. Бу мен унга йўғида орқасидан хиёнат қилмаганимни, албатта, Аллоҳ хоинларнинг макрини тўғрилиқка йўлламаслигини билиши учундир.

Яъни, гуноҳимни эътироф қилиб, унинг пок эканини эълон этишимдан ўша одам билиб қўйсинки, мен унга орқасидан хиёнат қилмадим. Ва яна

билсинки, Аллоҳ хиёнаткорларнинг макри-ҳийласини ҳеч қачон ҳидоятга бошламас.

مَّيْحَرُ رُفَعِ يَبْرُّنِ يَبْرَمَحَرَامِ الْاِءُوسِلَابُ ؕ ةَرَامَآلَ سَفَنَلَانِ اِنِّسِفَنُ يَبْرَبُ اَمَوُ

53. Ва ўз нафсимни оқламайман. Албатта, нафс, агар Роббим раҳм қилмаса, ёмонликка ундовчидир. Албатта, Роббим мағфиратли ва билгувчи зотдир», деди.

Мен бу гапларни нафсимни оқлаш учун айтаётганим йўқ. Аслида, нафс эгасини доимо ёмонликларга ундаб туради. Магар Аллоҳ раҳм қилган зотнигина нафси ёмонликка ундамайди. Энг муҳими:

«Албатта, Роббим мағфиратли ва билгувчи зотдир».

У Ўзининг Ғофир сифати ила бандаларидан ўтган гуноҳларни мағфират қилади.

У Ўзининг Олимлик сифати ила бандалари нима қилаётганини билиб турибди.

Ҳамма томондан-ҳам қўлларини кесган хотинлар, ҳам Азизнинг хотини томонидан Юсуф алайҳиссаломнинг покликлари исбот этилганидан кейин:

كُنْ اِلَّا قُوْمًا لَّكَ اَمَلٌ فِى سَفَنَلِ ؕ صَلِّحْ تَسْاُوَبِى نُوْتِئَا لِكَلْمَلِ اِلَّا قُو
نِىْمَا نِى كَم اَنْ يَدَل مَوِيْلَا

54. Подшоҳ: «Уни менга келтиринглар, уни ўзимга хос кишилардан қилиб оламан», деди. У билан гаплашганда эса: «Албатта, сен бугунги кунда ҳузуримизда маконатли ва ишончли кишилардансан», деди.

Подшоҳга Юсуф алайҳиссаломнинг пок эканликлари маълум бўлганидан сўнг, уни қамоқдан чиқариб олиб келишни амр қилди ва у зотни ўзига хос кишилардан қилиб олишини айтди.

«Подшоҳ: «Уни менга келтиринглар, уни ўзимга хос кишилардан қилиб оламан», деди».

Юсуф алайҳиссаломни қамоқдан чиқариб олиб келганларидан сўнг, у киши билан гаплашди ва суҳбат сўнгида бу қарорини у кишига ҳам билдириб:

«Албатта, сен бугунги кунда ҳузуримизда маконатли ва ишончли кишилардансан», деди».

Бу янгилик олдида Юсуф алайҳиссалом бошқалар каби эсанкираб қолмадилар. Подшоҳ «ҳазрати олийларининг» оёқларига йиқилмадилар, унга мақтов сўзларини ҳам айтмадилар, ўзларига кўрсатилган юксак ишончни оқлашга ваъда ҳам бермадилар. Балки обрўларини сақлаган ҳолларида подшоҳга қараб:

Ўша шахсга қийинчиликдан сўнг осонлик, ночорликдан сўнг имконлик, хавф-хатардан сўнг омонлик, хорликдан сўнг фаровонлик берамиз.

«ва гўзал амал қилувчиларнинг ажрини зое қилмасмиз».

Эҳсон қилувчилар, Аллоҳга иймон келтириб, унга тақво қилиб, ибодатида собитқадам бўлувчилар, эртами-кечми барибир ажрларини олувчилар. Уларнинг ажри ҳеч қачон зое бўлмас. Бу дунёнинг ўзида кўражаклар.

نَوُوقَّتِي اُونَاكْ وَاوْنَمَآ نِي دَلَّلْ رِيْخَ عَآلِ اَرْجَاوْ

57. Иймон келтирган ва тақво қилганлар учун, албатта, охирадаги ажр яхшироқ бўлур.

Иймонли ва тақводор кишилар қилган гўзал амаллари учун бу дунёнинг ўзидаёқ яхши-яхши ажр-мукофотларга эришадилар, аммо уларга охирада бериладиган ажр-мукофотлар бундан ҳам яхшироқдир.

Шундай қилиб, Юсуф алайҳиссалом бошига тушган қийинчиликларга, қамоқ ва тухматларга қарамай, гўзал амалларини қилаверганликларининг мукофоти ўлароқ, улкан мақомга эришиб, у ерда ҳам омонат билан кўпчилик манфаати йўлида хизматларини давом этдириб бордилар. Кунлардан бир кун:

نَوْرُكُنْمُ هَلْ مُمْوْ مُمْوْ رَعَفَ رَعَفَ يَلَعِ اَوْلَحَ دَفَ فُسُوِيْ ؕ وَاَجَاوْ

58. Юсуфнинг оға-инилари келдилар ва унинг ҳузурига кирдилар. Бас, у уларни таниди. Улар эса, уни танимадилар.

Кейинги оятлардан Юсуф алайҳиссаломнинг акалари таом излаб келишгани маълум бўлади. Етти йиллик қаҳатчилик туфайли уларнинг юрти Канъонга ҳам очарчилик етган эди. Юсуфнинг алайҳиссалом ҳусни тадбирлари ва Аллоҳ берган имконларни ишга солишлари туфайли Миср аҳли бу қаҳатчиликдан катта зарар кўрмади. Ҳатто бошқа ўлкалар улардан озиқ-овқат борасида ёрдам сўраб кела бошлади. Мисрда озиқ-овқат сероблигини эшитиб, Юсуфнинг алайҳиссалом оға-инилари ҳам шу ёққа келишди.

«Юсуфнинг оға-инилари келдилар»

Табиийки, ёрдам сўровчилар дастлаб шу ишнинг бошида турган биринчи шахс Юсуф алайҳиссаломга учрашлари лозим. Шунинг учун:

«Унинг ҳузурига кирдилар. Бас, у уларни таниди».

Чунки доим улар ҳақида сўраб-суриштириб турар эдилар. Хусусан, давлатнинг катта мансабига ўтирганларидан сўнг, бунга имконлари кўпайган бўлиши турган гап. Сўнгра Юсуф алайҳиссаломдек мақом эгаси ҳузурига узоқдан келган меҳмонларни киритишидан олдин сарой хизматчилари уларнинг кимлигини, мақсадларини, қаердан

келганликларини сўраб суриштирадилар ва бу ҳақда раҳбарга хабар берадилар. Шу туфайли оға-иниларини таниш Юсуф алайҳиссалом учун қийин бўлмади.

«Улар эса, уни танимадилар».

Чунки уни қудуққа ташлаганларидан сўнг, ўлди, уни бўри еб кетди, деб эълон қилишган эди. Шу сабабли уни нафақат ўзлари, балки бошқалар ҳам унутиб юборишини хоҳлар эдилар ва унутиб юборган эдилар ҳам. Уларнинг бундан кейинги муомалалари ҳам шу ҳолатда кечади. Яъни, Юсуф алайҳиссалом ҳаммани таниб-билиб муомала қиладилар, оға-инилари эса, билмасдан.

Уларни таниб туриб, яхши қабул қилиб, меҳмондўстлик кўрсатиб, улардан ўзларига керакли маълумотларни билиб олган Юсуф алайҳиссалом:

لَيْكُمُ الْيَوْمَ الْآيَاتُ الْمُبِينَاتُ
لَيْكُمُ الْيَوْمَ الْآيَاتُ الْمُبِينَاتُ
لَيْكُمُ الْيَوْمَ الْآيَاتُ الْمُبِينَاتُ

59. Уларнинг жиҳозларини юклаган вақтда: «Менинг ҳузуримга ота бир инингизни олиб келинг. Кўраяпсизларми? Мен ўлчовни тўла қилмоқдаман ва мен энг яхши мезбонман.

نُؤَبَّرِقَاتِ الْوَيْدِنَعُ كَلَّيْكَ الْفَوْبِ وَيُنُوتَاتُ مَلْنِإِ

60. Агар уни ҳузуримга олиб келмасангиз, унда сизга менинг даргоҳимда ўлчаб бериш йўқ ва менга яқин ҳам келманглар», деди.

Оға-иниларини яхшилаб меҳмон қилиб, суҳбат давомида улардан керакли гапларни олиб бўлган Юсуф алайҳиссалом уларга сўраган нарсаларини-озиқ-овқатни ҳам бердилар. Жўнаб кетишларидан олдин молларини юклаш, йўлга тайёргарлик кўриш пайтида, янаги сафар ота бир иниларини ҳам олиб келишни тайинладилар. Агар уни олиб келсалар, улар учун яхши бўлишини таъкидлаб, ўлчовни тўла қилаётганлари ва мезбонликни яхшилаб жойига қўяётганларини эслатдилар. Шу билан, ўша ота бир инингизни бирга олиб келсангиз, яна тўла ўлчовда керакли нарса оласиз ва яхши меҳмон бўласиз, демоқчи бўлдилар. Аксинча бўлса, уларга ҳеч нарса ўлчаб берилмаслигини ва ўзларига яқин кела олмасликларни ҳам таъкидлаб қўйдилар.

نُؤَلْعَافَلْ أَنْوْهَابُ أَنْعُ دَوَارُنَسْ أُولِاقْ

61. Улар: «Уни отасидан сўраб олиб келишга уринамиз. Биз бу ишни, албатта, қиламиз», дедилар.

Яъни, улар ўша ота бир иниларини олиб келиш ўзларига боғлиқ

эмаслигини англатдилар. Отасидан сўраб кўрамиз, дедилар. Аммо бу ишга алоҳида аҳамият беришларини таъкидлаб:

«Биз бу ишни, албатта, қиламиз», дедилар».

Шунда Юсуф алайҳиссалом:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَادَاكُمْ فِي مَوَاطِنَ الْأَرْضِ فَأَلْبِسُوا ثِيَابَ قَدْحٍ وَلَا تَبْسُوا وَلَا تَكْبُرُوا ۚ إِنَّكُمْ تَكُونُونَ فِيهَا

62. У ўз йигитларига: «Уларнинг сармояларини юклари ичига солиб қўйинглар. Шояд улар аҳллариغا борганларида буларни таниб, қайтиб келсалар», деди.

Бу гапдан Юсуф алайҳиссаломнинг оға-инилари матоҳ айирбошлаш учун ўша вақтнинг пулидан ташқари, юртларидаги маҳсулотлардан ҳам олиб келганлари маълум бўлади.

Улар шу сармояларга Мисрдан озиқ-овқат маҳсулотлари сотиб олиб кетишни қасд қилган эдилар. Юсуф алайҳиссалом ўша келтирган сармоя маҳсулотларига яраша озиқ-овқатни ўлчаб бердилар. Энди эса, хизматчи йигитларига:

«Уларнинг сармояларини юклари ичига солиб қўйинглар», демоқдалар.

Бу ҳам меҳмонга ҳурмат, сахийлик аломати. Шу билан бирга, бу ишни қилишда Юсуф алайҳиссалом бошқа бир мақсадни ҳам кўзлаган эдилар.

«Шояд улар аҳллариغا борганларида буларни таниб, қайтиб келсалар».

Яъни, сармояларини ўзларига қайтариб беришлик уларда Мисрга яна қайтиб келишга рағбат уйғотса.

Дарҳақиқат, шундай ҳам бўлиб чиқди.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَادَاكُمْ فِي مَوَاطِنَ الْأَرْضِ فَأَلْبِسُوا ثِيَابَ قَدْحٍ وَلَا تَبْسُوا وَلَا تَكْبُرُوا ۚ إِنَّكُمْ تَكُونُونَ فِيهَا

63. Оталари ҳузурига қайтиб борганларида: «Эй отамиз, бизга ўлчаб бериш ман этилди. Биз билан инимизни юбор, ўлчаб оламиз ва, албатта, биз уни муҳофаза қилувчилармиз», дедилар.

Кўринишидан, Яъқуб алайҳиссаломнинг юртида озиқ-овқат масаласи ўта муҳим муаммога айланган, ҳамманинг фикри-зикри шу масалани ҳал этишга қаратилганга ўхшайди. Шунинг учун узоқ сафардан қайтган ўғиллар олиб келган юкларини очмай туриб, бошқа масалаларга эътибор ҳам бермасдан, яна орқага қайтиб, озиқ-овқат олиб келиш чораларини изламоқдалар ва гапни шундан бошламоқдалар. Улар, агар энди укаларини бирга олиб бормасалар, озиқ-овқат ўлчаб бериш ман қилинишининг хабарини бермоқдалар. Эҳтимол, шу йўл билан оталарини кўндириш осон деб ўйлашгандир.

Яна бунинг орқасидан:

«албатта, биз уни муҳофаза қилувчилармиз», деб ваъда ҳам бермоқдалар. Ўғилларидан бу гапни эшитган Яъқуб алайҳиссалом қуйидаги жавобни бердилар.

مَحْرُورًا وَهُوَ أَطْفَالَ حُرِّيٍّ خُلِّلَ لِفُلْبَقِ نَمْرِهِ خَآيَ لَعَلَّ كُنْتُمْ أَمَّا كَالِإِهْلِي لَعَلَّ كُنْتُمْ أَلْهَلْ لِقَ
نِي مَحْرُورًا

64. У: «Уни сизларга худди акасини ишонганимдек ишониб топширайми? Аллоҳнинг Ўзи энг яхши муҳофазачи ва Унинг Ўзи раҳмлиларнинг энг раҳмлигидир», деди.

Сизга ишониб, унинг акаси Юсуфни топширган эдим, нима бўлди. Энди бунисини ҳам сизга топширайми? Сиз яхши муҳофаза қиламиз, сақлаймиз, деб ваъда бермоқдасиз. Менга ваъдангизнинг кераги ҳам йўқ, мен бу ваъдага ишонмайман ҳам. Аввало, боламни Аллоҳнинг Ўзи сақласин, Унинг Ўзи раҳм қилсин.

«Аллоҳнинг Ўзи энг яхши муҳофазачи ва Унинг Ўзи раҳмлиларнинг энг раҳмлигидир».

Оталаридан бу гапни эшитган ўғиллар бориб, юкларини очдилар.

هَذِهِ عِبْنُ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ أَيُّهَا الْقَوْمُ هِيَ لِي تَدْرُومُ عَضَابِ أَوْجَحٍ وَمُوعَاتِمِ أَوْحَتِ فِ الْمَلَو
رِي سَيِّئِي لِي كَلِّدِي رِي عِبْنِ لِي كَلِّدِي رِي وَانْأَخِ أَطْفَالَ حُرِّيٍّ وَانْأَخِ رِي مَنَوَانِي لِي تَدْرُومُ عَضَابِ

65. Юкларини очган пайтда, сармояларининг ўзларига қайтарилганини билдилар. «Эй отамиз, яна нима истаймиз? Мана, сармояларимиз ўзимизга қайтарилибди. Яна аҳлимизга зод келтирурмиз, укамизни муҳофаза қилиб, бир туя зиёда (юк) ўлчови оламиз. Бу озгина ўлчовдир», дедилар.

Улар юкларини очиб, сармояларинининг ўзларига қайтарилганини кўрганларида, Юсуф алайҳиссалом кутган ҳолат юзага келди. Мисрга кичик ўғилни юборишга кўнмай турган оталарини кўндириш учун қайтиб келган сармояларини рўқач қила бошладилар:

«Юкларини очган пайтда, сармояларининг ўзларига қайтарилганини билдилар.Эй отамиз, яна нима истаймиз? Мана, сармояларимиз ўзимизга қайтарилибди».

Бундан бошқа яна нима керак ўзи? Ҳар биримизга озиқ-овқатни тўла ўлчаб берган бўлса, яна сармояларимизни ҳам олмасдан, қайтариб солиб қўйган бўлса. Сен эса, укамизни бизга қўшиб беришга кўнмай ўтирибсан. Агар қўшиб берсанг, биз Мисрга бориб:

«Яна аҳлимизга зод келтирурмиз».

Зоддан мурод, озиқ-овқатдир.

«укамизни муҳофаза қилиб, бир туя зиёда (юк) ўлчови оламиз».

Яъни, қўрқмай укамизни бизга қўшиб юборавер, биз, албатта, укамизни муҳофаза қиламиз ва уни олиб борганимиз учун аввалгидан бир туя зиёда озиқ-овқатга эга бўламиз,

«Бу озгина ўлчовдир», дедилар».

Яъни, яна бир туя озиқ-овқатни ўлчаб бериш Мисрдаги саҳий зот учун ҳеч нарса эмас, озгина ўлчов, холос.

Уларнинг бу гапларидан Юсуф алайҳиссаломнинг озиқ-овқат танқис чоғларида тежамкорлик сиёсати юргазганликлари кўриниб турибди. Ўзга юртлардан келганларга хоҳлаганларича эмас, балки фақат бир туяга юк бўладиган миқдордагина озиқ-овқат сотар эканлар.

Ушбу ҳужжатлар ва ёлворишлар қаршисида Яъқуб алайҳиссалом ҳам юмшадилар. Ўғилларига қараб:

طَاخِي نَأَالِإِهَب يَنْوُتْأَتَلْهَلْإِنْمَاقْثَوْمِ يَنْوُتْؤُتِ يْتَحْ مُكَعَمْ هَلْسُرْأَنْ لَلْأَق
لِيْكَوُلْوُقْنِ أَمِ يَلْعُ هَلْأَقْ مُهَقْثَوْمْ هَوْتْ أَمْلَفْ مُكَبْ

66. У: «Токи менга, албатта, ҳузуримга қайта келтиришингиз ҳақида Аллоҳдан васийқа бермагунингизча, уни зинҳор сиз ила юбормасман. Магар (ҳалокатга) ўралиб қолсангиз, бошқа гап», деди. Унга васийқаларини берганларида, у: «Айтган гапларимизга Аллоҳ вакилдир», деди.

Юсуф алайҳиссаломни акаларига ишониб топшириб, панд еган Яъқуб алайҳиссалом бу сафар ишни пухтароқ қилдилар. Кичик ўғилни акаларига қўшиб, Мисрга юборишдан олдин уларга оғир шарт қўйдилар.

«У: «Токи менга, албатта, ҳузуримга қайта келтиришингиз ҳақида Аллоҳдан васийқа бермагунингизча, уни зинҳор сиз ила юбормасман».

Уларга Яъқуб алайҳиссалом укаларини қайтариб олиб келишга ваъда бериб, Аллоҳ номига қасам ичмасалар, уни зинҳор қўшиб юбормасликларини таъкидладилар. Шу билан бирга, ҳамма нарсани тушунган, англаб етган инсон сифатида:

«Магар (ҳалокатга) ўралиб қолсангиз, бошқа гап», дедилар.

Яъни, ундай ҳолатда маъзурсизлар.

Демак, ўғиллар, агар ҳалокатга учраб ноилож қолмасак, албатта, укамизни соғ-саломат қайтариб олиб келамиз, деб Аллоҳнинг номи ила қасам ичишлари керак эди. Улар укаларини муҳофаза қилиш учун қўлларидан келадиган барча чорани кўришга қасам ичишлари керак эди. Ўғиллар бу шартни бажардилар. Улар:

«Унга васийқаларини берганларида, у: «Айтган гапларимизга Аллоҳ вакилдир», деди».

Бу билан Яъқуб алайҳиссалом орадаги ваъданинг аҳамиятини яна бир бор таъкидлаб қўйдилар. Сўнгра, ўғилларига баъзи насихатлар қилдилар.

نَمْ مُمْكَنَ عِنِّيْ اَمَّوَةٌ قَرَفَتْ مَّرَبَّ اَوْبَ اَنْ مِ اَوْلُحْ دَاوِدِ حِ اَوْ بَابٍ نَمْ اَوْلُحْ دَتِ اَلِ يَنْبِ اِيْ لَاقَوْ
نَ وُلَّكَ وَتُمْ اَلْكَ وَتَيْ لَفِ هَ لَ عَ وُ تَيْ لَ وَتَيْ لَ عَ لَ لَ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a

67. У: «Эй ўғилларим, битта эшикдан кирманглар, турли эшиклардан киринглар. Мен сизлардан Аллоҳнинг ҳеч нарсасини қайтара олмайман. Ҳукм қилиш фақат Аллоҳнинг Ўзига хосдир. Унгагина таваккал қилдим. Таваккал қилгувчилар фақат Унгагина таваккал қилсинлар», деди.

Яъқуб алайҳиссалом ўғилларига манзилга етганларида шаҳарга бир эшикдан эмас, бўлиниб, турли эшиклардан киришларини насихат қилдилар.

«У: «Эй ўғилларим, битта эшикдан кирманглар, турли эшиклардан киринглар», деди.

У зот Аллоҳнинг белгилаган тақдирини ўзгартириб бўлмаслигини яхши билар эдилар. Шунинг учун ҳам сўзлари давомида:

«Мен сизлардан Аллоҳнинг ҳеч нарсасини қайтара олмайман», дедилар.

Яъни, Аллоҳ сизларга тақдир қилган бирор нарсани ўзгартира олмайман, демоқдалар. Сўнгра умумий қоидани эслатиб:

«Ҳукм қилиш фақат Аллоҳнинг Ўзига хосдир», дедилар.

Яъни, бу дунёдаги ҳамма ишлар фақат Аллоҳнинг ҳукми ила бўлади.

Бошқанинг ҳукми билан эмас. Шунинг учун ҳам мен фақат:

«Унгагина таваккал қилдим».

Унгагина суяндим, Ундан ўзгага суянмадим.

«Таваккал қилгувчилар фақат Унгагина таваккал қилсинлар».

Яъқуб алайҳиссалом шунча нарсани билиб туриб, яна ўғилларига бир эшикдан эмас, турли эшиклардан киринглар, дейишларининг сабаби келаси оятда баён қилинади:

يَفَّحَ اَحْلَالَ اِلَيْ عَيْشٍ نَمْ هَلْ لَ اَنْ مَمْ هَمْ عِنِّيْ نَاكَ اَمْ مُمْوَبَّ اَمْ هَرَمَّ اَتْ يَحِ نَمْ اَوْلَحَ دَ اَمَلَوْ
نَ وُمْ لَ عَيْ اَلْ سَ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a

68. Оталари амр этган томондан кирдилар. Зотан, бу улардан Аллоҳнинг ҳеч бир нарсасини қайтара олмас эди. Магар Яъқубнинг кўнглидаги эҳтиёж бўлиб, уни қондирди, холос. Албатта, у Биз таълим берганимиз туфайли билим соҳиби эди. Лекин кўпчилик одамлар билмаслар.

Яъни, ўғиллар кўзлаган манзилга етиб борганларида оталари насихатига амал қилиб, ҳаммалари бир эшикдан эмас, турли-турли эшиклардан

кирдилар.

«Оталари амр этган томондан кирдилар».

Лекин уларнинг бу амали:

«Зотан, бу улардан Аллоҳнинг ҳеч бир нарсасини қайтара олмас эди».

Яъни, Аллоҳ тақдир қилган нарса бир эшикдан кирсалар ҳам, турли эшикдан кирсалар ҳам, албатта, бўларди. Буни Яъқуб алайҳиссаломнинг ўзлари ҳам яхши билардилар. Аммо шунга қарамай, ўғилларига турли эшиклардан киришни насиҳат қилишлари,

«Яъқубнинг кўнглидаги эҳтиёж бўлиб, уни қондирди, холос».

Яъни, кўнглига бир айтиб қўйиш тушиб, айтиб қўйди, холос. Бу ерда бошқа ҳеч қандай сир-асрор йўқ. Гапни кўпайтиришнинг ҳам ҳожати йўқ. Бу ҳақиқатларни Яъқуб алайҳиссаломнинг ўзи жуда яхши билади.

«Албатта, у Биз таълим берганимиз туфайли билим соҳиби эди».

У Бизнинг Пайғамбаримиз эди. Биз унга шунга ўхшаш нарсаларни яхшилаб ўргатганмиз. У буларни яхши биларди.

«Лекин кўпчилик одамлар билмаслар».

Шунинг учун турли гапларни кўпайтириб юрадилар.

Шаҳарга кирган оға-инилар:

اُوْنَاكَ اِمْبَسُوْا سِئْتَبَاتِ الْفَكَوْحِ اِنَّا نِيْنِ اِلْاِقُوْهُ اَخَاهُ لِيْ وَاَوْفُسُوْا عِيْلَعِ اُوْلَجَدِّ اِمْلَو
نُوْلَمُوْغِي

69. Юсуфнинг олдига кирганларида, у инисини ўзига яқин жойлаштирди ва: «Мен акангман, улар қилган нарсалардан хафа бўлма», деди.

Улар Юсуф алайҳиссаломнинг ҳузурларига кирган вақтларида, у зот меҳмонларни яна яхши кутиб олдилар, иззат қилдилар. Кичик укаларини ёнларига олиб, бошқаларига билдирмай,

«Мен акангман», деб ўзларини танитдилар. Акалари олдин қилган ишлардан хафа бўлмаслигини айтиб:

«Улар қилган нарсалардан хафа бўлма», деди».

Сўнгра вақти соати келиб, меҳмонлар ўз юртларига қайтиб кетадиган бўлиб,

مُكِّنْ اِرْيَعْلَا اَهُتِيْ اَنْدُوْمَ نَدَا مُتْ هِيْخَ اَلْحَرِيْ فَاِيْ اَقْسَلْ اَلْعَجْمُ وَاَهَجَبُ مُمَزَّجَ اَمْلَف
نُوْقِرَاسَل

70. Уларнинг жиҳозларини ҳозирлаган пайтда, инисининг юкига бир сув идишни солиб қўйди. Сўнгра жарчи: «Эй карвондагилар, сизлар ўғридирсизлар», деб жар солди.

Яъни, Юсуф алайҳиссалом оға-иниларининг жиҳозларини ҳозирлаётган

ходимларига айтиб, кичик укасининг юкига бир сув идиш қўштириб қўйдилар. Улар жўнаб кетганларидан сўнг, орқаларидан бир одам юбориб, уларни ўғриликда айблади.

«Сўнгра жарчи: «Эй карвондагилар, сизлар ўғридирсизлар», деб жар солди».

Бўлиб ўтган сирдан беҳабар кетаётган карвон ортидан жарчи бақриб жар солди. Уларни ўғриликда айблади. Карвондагилар бу гапдан таажжубда қолдилар ва:

نَوْدِقُفَت اَذَامٌ مَّهْمٌ يَلَع اُولَبِقْ اَوْ اُولاق

71. Улар (ортларидан келганларга) қараб: «Нима йўқотдингиз?» дедилар.

Демак, карвон ортидан фақат овоз чиқариб жар солган киши эмас, бошқалар ҳам борган экан. Оға-инилар уларга қараб туриб:

«Нима йўқотдингиз?» дедилар».

Уларнинг бу гапи ўғрилик қилмаганларига ишончлари комиллигини билдириб турибди. Ўзларига ўғрилик айби қўйилаётган бўлса ҳам, «Нима йўқотдингиз?» дейишмоқда. Яъни, бир нарсани йўқотиб қўйиб, бизни ўғри қилмоқчимисизлар, демоқчи бўлишди.

مِغَزْهَب اَنْ اَوْرِي غَب لَمْ ح. هَبْء اَج نَمْ و لَمْ ل ا ع اَوْصُ دِقُفَن اُولاق

72. Улар: «Подшоҳнинг идишини йўқотдик. Уни келтирган кишига бир туя юк. Мен унга кафилман», деди.

Яъни, хизматкорлардан бири ҳамманинг номидан юқоридаги гапларни айтди. Лекин карвондагилар ўзларининг айбсиз эканликларига ишончлари комил эди. Шунинг учун бу гапга жавоб ўлароқ:

نِيقِ رَاس اُنْكَ اَمْ و ضَرَّ اَل اِي فِ دِسْفُنْ ل اَنْ اَج اَمْ مُمْتَمَلَع دَقْلَه ل ل ا ت اُولاق

73. Улар: «Аллоҳга қасамки, ўзингиз биласиз, биз ер юзида фасод учун келган эмасмиз, биз ўғрилар бўлган эмасмиз», дедилар.

Улар қасам ичдилар ва шу билан бирга ходимларга ўзларининг ким эканликларини улар ҳам билишларини эслатдилар.

Яъни, келиб-кетиб, ўзаро муомала давомида ҳукмдорлар ҳам, ходимлар ҳам оға-иниларнинг аслзода, Пайғамбарзода, ҳалол-пок киши эканликларини билган эдилар.

Ака-укалар ўзларига қўйилаётган айбга қарши ўша сифатларни ходимларнинг ёдларига солдилар.

Бу билан гўё:

«Биз ўғрилар бўлган эмасмиз», дедилар».

Яъни, биз ҳеч қачон ўғрилик қилган эмасмиз, бу амал бизга ёт, дедилар.

نَبِيِّ ذَاكَ مُتَنُكِّنٌ اِنَّ هُوَ اَزَّجَ اَمَافِ اَوْلَاقِ

74. Улар: «Агар ёлғончи бўлиб чиқсангиз, жазоси нима?» дедилар.

Яъни, агар биз ўғри бўлган эмасмиз, деган гапингиз ёлғон чиқиб, ўғрилигингиз исбот бўлиб қолса, унинг жазоси нима бўлади, дедилар.

نَبِيِّمُ لَاطِلًا اِيْزَجَنَ كَلَّ ذَاكَ هُوَ اَزَّجَ وَهَفَّ هَلْ حَرِيْفٍ دَجُوْ نَمُّ هُوَ اَزَّجَ اَوْلَاقِ

75. Улар: «Унинг жазоси, кимнинг юкида топилса, ўшадир. Бас, унинг жазоси ўшадир. Золимни шундай жазолаймиз», дедилар.

Яъни, бизнинг қонун-қоидамиз бўйича, ўғирланган нарса кимнинг юкидан чиқса, ўша одам жазоланади, дедилар. Шу билан икки томон йўқолган сув идиш кимнинг юкидан чиқса, ўшани жазолашга келишиб олдилар. Сўнгра юкларни тафтиш қилиш бошланди. Ушбу ҳодиса ва тортишувлар Юсуф алайҳиссалом ҳузурларида бўлаётган эди.

اَمَّ فَسُوْيَلِ اَنْ دَكَ كَلَّ ذَاكَ هِيَ اَعَاوُ نَمَّ اَهَجَّ حَتْ سَا مُثَّ هِيَ اَعَاوُ لَبَقُ مَّهَتْ يَغْوَابُ اَدَبَفَ
لَّ كَقَوْوَفُ وَاَشَنَّ نَمَّ تَا جَرْدُ غَفَرَنُّ لَلْ اَشَّيْ نَا اَلْ اَلْ كَلَّ مَلَّ نَبِيْ دِيْ فَا هَا اُدْحُ اَيَّ لَنَا ك
مِّي لَعْمُ لَعِي

76. У инисининг юкидан олдин уларнинг юкидан (тафтиш) бошлади. Сўнгра у(сув идиш)ни унинг юкидан чиқариб олди. Шундай қилиб, Юсуф фойдасига ҳийла қилдик. У подшоҳнинг дини бўйича инисини олиб қола олмас эди. Магар Аллоҳ хоҳласагина, бўлиши мумкин эди. Кимни хоҳласак, ўшанинг даражасини кўтарамиз. Ҳар бир илм эгаси устидан билувчи бор.

Яъни, Юсуф алайҳиссалом ходимларига аввал оға-иниларининг юкларини тафтиш қилишни буюрдилар.

«У инисининг юкидан олдин уларнинг юкидан (тафтиш) бошлади».

Чунки биринчи бўлиб, кичик уканинг юклари тафтиш қилинсаю дарҳол йўқолган сув идишни топиб олинса, оға-инилари гумон қилиб қолишлари мумкин.

«Сўнгра у(сув идиш)ни унинг юкидан чиқариб олди».

Навбат келиб, кичик уканинг юклари тафтиш қилинган эди, сув идиш ўша ердан чиқди.

«Шундай қилиб, Юсуф фойдасига ҳийла қилдик».

Яъни, тадбир қилдик. Агар шундай қилмасак:

«У подшоҳнинг дини бўйича, инисини олиб қола олмас эди».

Яъни, Миср подшоҳининг қонуни бўйича, ўғрига бошқа жазо берилар эди, уни олиб қолиш мумкин эмас эди. Шунинг учун оға-иниларнинг ўзларини эътироф қилдириб, Яъқуб алайҳиссалом дини ҳукми бўйича амал қилишга-ўғрини олиб қолишга йўл очилди.

Бу ерда ўғрини жазолаш ҳукмини подшоҳнинг дини дейилмоқда. Демак, дин фақат эътиқод ва баъзи ибодатларни адо этишдангина эмас, балки инсон ҳаётининг ҳамма томонини қамраб олувчи ҳукмлардан ҳам иборат экан.

«Магар Аллоҳ хоҳласагина, бўлиши мумкин эди».

Шунга ўхшаш бирор тадбир билан олиб қолинар эди.

«Кимни хоҳласак, ўшанинг даражасини кўтарамиз».

Хоҳлаган эдик, Юсуфнинг даражасини кўтардик.

«Ҳар бир илм эгаси устидан билгувчи бор».

Ҳамма нарсани биламиз, деб юрганларнинг устидан ҳам билгувчи бор. Бу дунёдаги билгувчилик Аллоҳ таолога бориб тақалади. У ҳамма билгувчилар устидан билгувчидир.

Кичик укаларининг юкидан сув идишнинг чиққанини кўриб, акалар даҳшатга тушдилар.

اَوْدُبُّيْ مَلَوْوَسْفَن يِفْ فُسُوِيْ اَهْرَسْ اَفْ لُبَقْ نَمُ هَلْ خُ اَقَرْسْ دَقَفْ قَرْسَيْ نِ اُولَاق
نَوُفَصَتْ اَمْبُ مَلْعَ اَهْلَلْ اَوَّ اَن اَكَم رَشْمُ تَنْ اَلْ اَقْ مُمُ هَلْ

77. Улар: «Агар бу ўғирлаган бўлса, бундан олдин унинг акаси ҳам ўғирлаган эди», дедилар. Юсуф буни кўнглига тугиб қўйди, уларга ошкор қилмади. У: «Ўзингиз ёмонроқ турумдасиз. Аллоҳ сиз васф қилаётган нарсани яхши билгувчи зотдир», деди.

Улар ўзларини оқлаш учун навбатдаги ёлғонни гапирдилар. Аввал Юсуф ҳақида оталарига ёлғон тўқиб келган эдилар. Энди Юсуфалайҳиссаломнинг ўзларига у киши ва укалари ҳақида ёлғон тўқимоқдалар.

«Улар: «Агар бу ўғирлаган бўлса, бундан олдин унинг акаси ҳам ўғирлаган эди», дедилар».

Улар, кичик ўғай ука ўғрилиқ қилган бўлса, бу ажабланарли эмас, унинг туғишган акаси ҳам олдин ўғрилиқ қилган эди, бу иш уларнинг табиатида бор ўзи, дейишмоқчи. Шу билан ўзларини оқлашмоқчи. Аммо:

«Юсуф буни кўнглига тугиб қўйди, уларга ошкор қилмади».

Уларнинг бу ёлғонларини Юсуф алайҳиссалом кўнгилга тугиб қўйдилар.

Уларнинг ёлғон гапираётганларини ошкор қилмадилар. Уларга,

«У, «Ўзингиз ёмонроқ турумдасиз. Аллоҳ сиз васф қилаётган нарсани яхши билгувчи зотдир», деди.

Яъни, сиз буни айбламоқдасиз, аммо аслида ўзингиз бундан кўра ёмонроқ ҳолдасиз. Ёлғон гапириб, бировни ёмонотлиқ қилмоқдасиз. Ҳолбуки, Аллоҳ сиз васф қилаётган ишларни жуда яхши билади. Ким ўғрию ким тўғрилигини, ким яхшию ким ёмонлигини Ўзи яхши билади.

Бу гапдан сўнг улар бир оз ўзларига келдилар. Оталарига Аллоҳнинг номи билан қасам ичиб, берган ваъдалари ёдларига келди.

نَمَكَاَرَن اِنَّ هَاكَم اَن دَحَا دُخَفَّ اَرِي بَبَكَا اَخِي شَا بَا هَلَّ ن اِي زِي زَعْلَا اِي اُولَا ق
نَا نِي نَسْخُ مَلَا

78. Улар: «Эй Азиз, бунинг катта ёшли чол отаси бор. Бас, биримизни унинг ўрнига ол. Биз сени яхшилик қилувчилардан эканлигингни кўрмоқдамиз», дедилар.

Боланинг қари отаси борлигини айтиб, Азизнинг раҳмини келтиришмоқчи бўлишди. Унинг ўрнига хоҳлаган бошқа биттасини олиб қолишни таклиф қилишди. Ортдан ундан доимо яхшилик кўриб келаётганларини эслаб, мақтаб ҳам қўйишди.

Уларнинг бу таклифларига жавобан:

نَوُمَلَا طَلَّ اِذَا اِنَّ هَا دُونَ عَا نَعَا تَم اَن دَحَا وَ نَم اَل اِي دُخَا نَن اَل لَلَا دَا عَمَلَا ق

79. У: «Нарсамизни ҳузуридан топган одамдан бошқани олиб қолишимиздан Аллоҳ сақласин. Акс ҳолда, албатта, золимлардан бўлиб қоламиз», деди.

Бошқа ўринларда бўлгани каби, бу сафар ҳам Юсуф алайҳиссалом нозик ибораларни ишлатиб, ҳеч кимнинг ҳаққига ножўя гап айтмадилар. «Ўғрининг» ё «айбдорнинг ўрнига» демасдан, «нарсамизни ҳузуридан топган одамдан бошқани олиб қолишимиздан Аллоҳ сақласин», дея марҳамат қилдилар. Чунки ҳақиқатда ука ўғри ҳам, айбдор ҳам эмас эди. Юсуф алайҳиссалом шунчалик эътибор билан гапирдиларки, бирорта ҳам ҳақиқатдан узоқ сўз чиқмади.

دَحَا دَقُّ مَكَا بَا اِنَّا اَوْمَلَعَت مَلَم اَمُّ هُرِي بَبَكَا لَقَا اِي جَن اَوْصَلَا خُ هَن م اُوَسَّ اِي تَسَا اَمَلَا ف
يَا تَحَا ضَرَّ اَلَا حَرْبَا اَلَفَا فَ سُوِي ي ف مَطَّرَفَا م لُبَقَا ن مَوَّ لَلَا ن م اَقَا تَوَم م كَيَا لَعَا
نَا نِي مَكَا اَل اُرِي خَا وَ هَوَا ي لَلَا لَلَا م كَا خَا وَ اِي بَا اِي لَلَا نَا اِي

80. Ундан умидни узган чоғларида, четга чиқиб, хуфёна маслаҳат қилдилар. Катталари: «Отангиз сиздан Аллоҳ номи билан васийқа олганини ва бундан олдин Юсуф ҳақида қилган айбингизни билмайсизларми?! Мен токи отам менга изн бермагунча ёки Аллоҳ ҳукм чиқармагунча бу ердан қимирламасман. У ҳукм

чиқарувчиларнинг энг яхшисидир.

أَنْ كَأَمْ وَأَنْ مَلَعِ أَمْ بَّالِ أَنْ دَعَشَ أَمْ وَ قَرَسَ كَنْ بَّانِ أَنْ أَبَّ أَيْ أَوْلُ وُقُوفٍ مُكَيِّبًا لِي أَوْعَجْرًا
نَيِّظُ فَاحِ بَيِّعُ لَلِ

81. Отангиз олдига қайтинглар, бас, унга: «Эй отамиз, ҳақиқатда ўғлинг ўғрилиқ қилди. Биз фақат ўзимиз билган нарсага гувоҳлик бердик, холос. Биз ғайбни билувчи эмас эдик.

نَوُقُودًا صَلَّ أَنْ وَأَهَيْفَ أَنْ لَبَّ قَأَيَّ تَلَّ رِيغَلْ وَأَوْهَيْفَ أَنْ كَيَّ تَلَّ لَآءَ رَقُولِ الْأَسَاوِ

82. Биз бўлган шаҳардан сўра ва у ерда биз учраган карвондан сўра, биз, албатта, ростгўйларданмиз, денглар», деди.

Офа-иниларнинг каттаси бўлиб ўтган воқеадан кейин масъулиятни ҳис этди. Отаси олдига қайтиб боришга журъат қила олмади. Ака-укалар хуфёна маслаҳатлашиб олишгач, у четга чиқиб, иниларига:

«Отангиз сиздан Аллоҳ номи билан васийқа олганини ва бундан олдин Юсуф ҳақида қилган айбингизни билмайсизларми?!», деди.

Яъни, бу иш биринчиси эмас, аввал ҳам Юсуфни олиб чиқиб кетиб, унингсиз қайтган эдигиз. Энди эса, отамизга Аллоҳ номи билан қасам ичиб, ваъда берганимизга қарамай, яна унинг укасини ҳам йўқотдик.

«Мен токи, отам менга изн бермагунча ёки Аллоҳ ҳукм чиқармагунча бу ердан қимирламасман».

Яъни, отам айбимни кечиб, ҳузурига боришимга рухсат бермагунча ёки Аллоҳ таолонинг Ўзи бу ҳақда бирор ҳукм чиқармагунча Мисрдан ҳеч қаерга қимирламайман. Отамга ваъда берган эдик. У рози бўлиб, ўзи рухсат берса ё Аллоҳ бир ҳукм чиқарса, юртимизга қайтишим мумкин. Ахир, Аллоҳнинг ҳукмини бажармай иложим йўқ, Чунки:

«У ҳукм чиқарувчиларнинг энг яхшисидир».

Сизлар, эй укаларим, юртимизга қайтиб боринглар ва отамизга бўлиб ўтган воқеани айтиб беринглар, деб оятда келган гапларни ўргатди. Укалари бориб унинг ўргатганларини оталарига айтдилар. Шунда:

مَوْبِ يَنْيَتُ أَيُّ نَأْ هَلَّ لَآءَ سَعَّ لِي مَجْرُبَ صَفَّ أَرْمَأْمُ كُؤُفُفَ أَنْ كَلَّ تَلَّ وَسَّ لَبَّ لَاقِ
مُيَكَّ خَلَّ أَمْ لِي لَعَلَّ وَهُ هُوَ إِيَّاعِي مَجْ

83. У: «Йўқ, сизга ҳавои нафсингиз бир ишни яхши кўрсатмиш. Бас, чиройли сабр (қиламан). Шоядки Аллоҳ уларнинг ҳаммасини ҳузуримга жамлаб келтирса. Албатта, Унинг Ўзи билгувчи ва ҳикматли зотдир», деди.

Яъқуб алайҳиссалом худди шу гапни Юсуф алайҳиссаломни йўқотган

кунларида ҳам айтган эдилар. Энди йиллар ўтиб, кичик ўғлини йўқотган куни ҳам шу гапни такрорладилар, кетидан Аллоҳ таолонинг марҳаматидан умид узмаганларини билдириб қўйдилар.

«Шоядки Аллоҳ уларнинг ҳаммасини ҳузуримга жамлаб келтирса».

Ҳам Юсуфни, ҳам укасини ва катта ўғлини, ҳаммасини бирга қайтарса.

«Албатта, Унинг Ўзи билувчи ва ҳикматли зотдир».

Ҳамма ишни билиб ва ҳикмат-ла қилади. Юсуф ва унинг укасининг йўқолишида ҳам Аллоҳнинг бир ҳикмати бордир.

مِطْكًا وَهَفِئَةٌ لِّمَنْ هَآءِ يَعْصِيْ بَاوْفُسُوْىَ لَعَلَّ اِيْلَاقُوْ مُهْنَعِىْلَوَتَو

84. Ва улардан юз ўғирди ҳамда: «Оҳ, Юсуф!» деб кўзларига оқ тушди. Бас, у дардини ютувчидир.

Яъқуб алайҳиссалом чиройли сабр қилдилар, мусибат сабабчилари бўлмиш ўғилларига осилмадилар. Улардан юз ўгириб, ғам-қайғуга тушдилар. Дарду аламини ичларига ютдилар. Бу ишлар ўз таъсирини кўрсатди. У кишининг кўзларига оқ тушиб, кўрмайдиган бўлиб қолдилар.

Рашкчи фарзандлар эса, шу ерда ҳам ҳикду ҳасадларини яшира олмадилар. Оталарининг Юсуф ва кичик укаси учун фироқ дардида ёнаётганларини кўра олмай,

نِيْلَآلْهَلَا نَمَنْ نُوْكَتْ وَأَاضَرَحَ نُوْكَتْ لِيْحَ فُسُوْىَ رُكُودَتْ أَتَفَتِ هَلَلَاتِ اُولَاق

85. Улар: «Аллоҳга қасамки, токи мадордан кетгунингча ёки ҳалок бўлувчилардан бўлгунингча, Юсуфни зикр қилаверасан», дедилар.

Яъни, йўқ бўлиб кетган Юсуфни эслайвериб, ҳолдан тоясан ёки бир йўла ҳалок бўласан, дейишди.

Уларнинг бу ҳасад тўла гапларига жавобан:

نَوْمَلَعَتِ اَلْاَمَلَلْا نَمْمَلَعْاَوَهَلَلْا لِيْلِي نُوْحَو يِّيْتَبْ وَكُشْا اَمَنْ اِلَاق

86. У: «Албатта, мен дарду ҳасратимдан фақат Аллоҳнинг Ўзига шикоят қилмоқдаман ва Аллоҳдан сиз билмаган нарсани билурман.

Яъни, Юсуф учун чекаётган ғам-ғуссамни сизга ҳам, бошқа бировга ҳам айтаётганим йўқ. Мен дарду ҳасратимни фақат Аллоҳнинг Ўзига айтиб йиғламоқдаман. Энг муҳими эса, менга Аллоҳнинг Пайғамбари ўлароқ, ундан сиз билмайдиган нарсаларнинг хабари келиб туради.

اَلْهُنَّ اِلَاقَلْا حَوْرُ نَم اُوْسَيِّيْتِ اَلْوَهِيْحْاَو فُسُوْىَ نَم اُوْسَسَّحَتَفِ اُوْبَهَذَا يِنَبْ اِي
نَوْرَفَاكَلْا مَوْقِلْا اِلَاقَلْا حَوْرُ نَم سَيِّي

87. Эй ўғилларим, боринглар, Юсуфни ва унинг укасини яхшилаб изланглар, Аллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлманглар. Ҳақиқатда Аллоҳнинг раҳматидан фақат кофир қавмларгина ноумид бўлурлар», деди.

Чунки кофирлар Аллоҳга ишонмайдилар, шунинг учун улар озгина мусибатдан ҳам дарров умидсиз ҳолга тушиб қоладилар. Мўмин киши эса, ғам-ғуссага кўмилиб қолган пайтида ҳам умидини узмайди. Чунки у ҳамма нарсага қудрати етадиган Аллоҳга ишонади ва ҳар лаҳзада Аллоҳ таоло уни ғам-ғуссадан қутқариб олишидан умид қилиб туради. Уни ҳеч нарса ноумид қила олмайди.

Оталаридан бу гапларни эшитган ўғиллар йўлга чиқдилар. Учинчи бор Мисрга келдилар. Учинчи бор Юсуф алайҳиссаломга учрадилар.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْزَنُوا عَلَى الْفِتْنَةِ الَّتِي أَصَابَتْكُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي الْبِلَادِ الَّتِي كُنْتُمْ فِيهَا تَعْبُدُونَ وَلَا تَحْزَنُوا عَلَى الْفِتْنَةِ الَّتِي أَصَابَتْكُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي الْبِلَادِ الَّتِي كُنْتُمْ فِيهَا تَعْبُدُونَ

88. Унинг ҳузурига кирганларида: «Эй Азиз, бизни ва аҳлимизни зарар тутди ва арзимаган сармоя келтирдик. Бас, бизга ўлчовни тўлиқ қилиб бер ва садақа ҳам бер. Аллоҳ, албатта, садақа қилувчиларни мукофотлайдир», дедилар.

Гапларидан кўриниб турибдики, уларнинг аҳволи оғир. Аввалгидек бор нарсаларини озиқ-овқатга алмаштиришга имконлари ҳам қолмаган. Олиб келган моллари жуда арзимас. У молларга яраша эмас, балки кўпроқ озиқ олсалар ҳам, эҳтиёжлари қонмайди. Садақага муҳтожлар. Аввалги гердайишларидан асар ҳам йўқ. Юсуф алайҳиссалом ўзларини танитиш вақти етганини англадилар ва акаларига қараб:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْزَنُوا عَلَى الْفِتْنَةِ الَّتِي أَصَابَتْكُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي الْبِلَادِ الَّتِي كُنْتُمْ فِيهَا تَعْبُدُونَ وَلَا تَحْزَنُوا عَلَى الْفِتْنَةِ الَّتِي أَصَابَتْكُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي الْبِلَادِ الَّتِي كُنْتُمْ فِيهَا تَعْبُدُونَ

89. У: «Жоҳиллик пайтингизда Юсуфга ва унинг инисига нима қилганларингизни биласизларми?», деди.

Шунда акаларининг кўз-қулоқлари ялт этиб очилди. Кўзлари Азиз сиймосида Юсуфни кўрди, қулоқлари унинг овозини эшитди. Ва:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْزَنُوا عَلَى الْفِتْنَةِ الَّتِي أَصَابَتْكُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي الْبِلَادِ الَّتِي كُنْتُمْ فِيهَا تَعْبُدُونَ وَلَا تَحْزَنُوا عَلَى الْفِتْنَةِ الَّتِي أَصَابَتْكُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي الْبِلَادِ الَّتِي كُنْتُمْ فِيهَا تَعْبُدُونَ

90. Улар: «Э-э, ҳали сенн сенн Юсуфмисан?!» дедилар. У: «Мен Юсуфман, мана бу иним. Аллоҳ бизга марҳамат кўрсатди. Ҳақиқатда ким тақво ва сабр қилса, Аллоҳ, албатта, гўзал иш қилувчиларнинг ажрини зое қилмағай», деди.

Юсуфнинг акалари шошиб қолдилар. Чунки улар билан анчадан бери муомала қилаётган Миср бош вазири бир вақтлар ўзлари ҳасад орқасида қудуққа ташлаб юборган укалари Юсуф бўлиб чиқишини ҳеч кутмаган эдилар.

«Улар: «Э-э, ҳали сени сени Юсуфмисан?!» дедилар».

Улар кўзларига ҳам, қулоқларига ҳам ишонмай, яна бир бор тасдиқлаб олмоқчи бўлдилар. Шунда Юсуф алайҳиссалом:

«Мен Юсуфман, мана бу иним. Аллоҳ бизга марҳамат кўрсатди», дедилар.

Узоқ айрилиқдан сўнг бизни учраштирди. Ҳолимизга раҳм қилди. Обрў-эътибор берди. Бунинг ажабланарли жойи йўқ. Чунки:

«Ҳақиқатда, ким тақво ва сабр қилса, Аллоҳ, албатта, гўзал иш қилувчиларнинг ажрини зое қилмагай».

Биз ҳам қўлимиздан келгунча тақво ва сабр қилдик, оқибатда шу даражага эришдик, дедилар.

نِيْطَاحِلْ اُنْكَوْ اِنِّيْ لَعُوْلَلْ اَكْرَثَ اَدْوَلْ لَلْ اَتِ اَوْلَاقِ

91. Улар: «Аллоҳга қасамки, ҳақиқатда Аллоҳ сени биздан устун қилди. Биз эса, хатокорлардан бўлдик», дедилар.

Оғалар бор ҳақиқатни эътироф қилдилар. Ўзларининг хато қилганларини ҳам тан олдилар. Аллоҳ таоло уларнинг қасдларию қилмишларига қарамай, укаларини ҳар нарсада устун қилиб қўйганини ҳам эътироф этдилар.

Ана шу пайтда Юсуф алайҳиссалом яна юксак одоб ва ахлоқ намунасини кўрсатдилар.

نِيْ مَحْرَلْ اَمْحَرَّ اَوْ وَّوْمُ كَلْ لَلْ اَرْفَعِيْ مَوِيْلْ اَمْ كُنِيْ لَعَبِيْرَتِ اَلْ لَاقِ

92. У: «Бугунги кунда сизларни айблаш йўқ. Сизларни Аллоҳ мағфират қилгай. У раҳм қилгувчиларнинг раҳмлироғидир», деди.

Ўтган ишга саловот. Бугун сизни биров айбламоқчи эмас, уялтирмақчи ҳам эмас. Гуноҳларни кечирувчи Аллоҳнинг Ўзи. У энг раҳмли зот.

نِيْ عَمَّحْ اَمْ كَلْ لَعَابِيْ نُوْتْ اَوْ اَرِيْ صَبْتْ اَيْ يَبْ اَوْ حَوْ وَّوْقَلْ اَفْ اَدَهِيْ صِيْ مَقْبِ اَوْ بَهْ ذَا

93. «Менинг мана бу кўйлагимни олиб бориб, отамнинг юзига ташлангиз, кўзи очилур. Сўнгра аҳлингиз ила жам бўлиб ҳузуримга келинглар».

Юсуф алайҳиссалом акалари ила гаплашиб ҳамма нарсадан, жумладан оталари Яъқуб алайҳиссаломнинг фарзанд фироғида йиғлаб кўзлари ожиз бўлиб қолганини ҳам билган эдилар. Шунинг учун акаларига ўзларининг

бир дона кўйлакларини бериб,

«Менинг мана бу кўйлагимни олиб бориб, отамнинг юзига ташлангиз, кўзи очилур», дедилар.

Юсуф алайҳиссаломнинг бугапларидан ажабланишга ҳеч ҳожат йўқ. Аввало, Яъқуб алайҳиссалом ҳам, Юсуф алайҳиссалом ҳам Аллоҳнинг Пайғамбарлари, ораларида мўъжиза бўлиб, бир кўйлак сабабли дардга шифо етиши ғаройиб иш эмас. Иккинчидан, тажриба кўрсатадики, фарзанд доғида хасталикка чалинган мушфиқ ота-оналар фарзандларини кўрганларида ёки хабарларини эшитганларида Аллоҳ таолодан дарҳол уларга шифо етган.

Учинчидан, илмий баҳслар бу иш ҳақиқат эканини, кийимда қолган ҳид, ҳабиб инсоннинг дардига даво бўлишини тасдиқлади.

«Сўнгра аҳлингиз ила жам бўлиб ҳузуримга келинглар».

Яъни, отамнинг кўзлари очилгандан кейин ҳаммангиз аҳли аёлингиз билан биргалашиб менинг ҳузуримга, Мисрга келинглар, дедилар.

Акалар Юсуф алайҳиссаломнинг илтимосларини бажо қилишга киришдилар.

نَوُودِنَنَفُتْ نَ الْوَلَفُ سُوِيَحِي رُجَالِي نِيْنِيْمُوْبَ اَلْاَقُرِيْعَالِ تَلَصَفْ اَمَلَو

94. Карвон йўлга чиққан вақтда оталари: «Мени ақлдан озган деманглар-у, албатта, мен Юсуфнинг ҳидини сезмоқдаман», деди.

Яъни, Юсуфнинг кўйлагини олган карвон йўлга чиқиб, Мисрдан жўнаб кетган вақтда Яъқуб алайҳиссалом ҳузуридагиларга,

«Мени ақлдан озган деманглар-у, албатта, мен Юсуфнинг ҳидини сезмоқдаман», деди».

Юсуф алайҳиссаломнинг ҳиди Яъқуб алайҳиссаломга қандай етиб борганини Аллоҳнинг Ўзи билади.

Лекин у кишининг гапларига олдиларида турганлар ишонмадилар.

مِيْدَقْلَا كَلَالِضِي فَالْكُنْ اَلْاَلَاتِ اُولِاق

95. Улар: «Аллоҳга қасамки, сен эски адашувингдасан», дедилар.

Яъни, йўқ бўлиб кетган Юсуфдан ҳали ҳам умидворсан-а, дедилар. Лекин иш бошқача бўлиб чиқди.

نَمُ مَلْعَا نِيْنِيْمُوْبَ اَلْاَقُرِيْعَالِ اَرِيَصَبْ دَتْرَافِ هُوَحَوِي لَعُ هَا قُلْ اُرِي شَبَلْ اءَا جَ نَ اَمَلَفْ
نَ وَمَلْعَتِ اَلْاَمْرَ لَلِا

96. Хушxabарчи келган чоғида у(кўйлак)ни унинг юзига ташлаганида, яна кўрадиган бўлди. У: «Сизларга мен Аллоҳдан

сизлар билмайдиган нарсани биламан, демаганмидим?!», деди.

Ушбу ояти кариманинг сиёқидан карвондаги ўғиллардан олдин уларнинг хушхабарчиси Яъқуб алайҳиссаломнинг олдиларига етиб келган. Бирор кишини сен олдинроқ бориб отамизга хушхабарни етказ, бу кўйлакни бер, кўзлари очилса ажаб эрмас, деган бўлсалар керак.

«Хушхабарчи келган чоғида у(кўйлак)ни унинг юзига ташлаганида, яна кўрадиган бўлди».

Ўғиллар юборган хушхабарчи келиб, Яъқуб алайҳиссаломнинг юзларига кўйлакни ташлаган эди. Юсуф алайҳиссаломнинг ҳидлари урган кўйлак баҳона Аллоҳнинг иродаси ила Яъқуб алайҳиссаломнинг кўзлари очилиб, қайтадан кўрадиган бўлдилар. Шунда олдиларида тургаларга:

«У: «Сизларга мен Аллоҳдан сизлар билмайдиган нарсани биламан, демаганмидим?!», деди».

Сиз бўлсангиз мени масхара қилиб кулдингиз. Сен эски адашувингдасан, дедингиз.

Шу ерга келганда ўғиллар ўз хатоларини тўла тан олдилар.

نَبِيٌّ طَاحَ أَنْكَ أَنْ إِنْ بَوْنُذَ أَنْ لُ رَفَعَتْ سَا إِنْ أَبَا إِي أَوْلَاقَ

97. Улар: «Эй отамиз, гуноҳларимиз учун истиғфор айт. Албатта, биз хатокорлардан бўлган эканмиз», дедилар.

Яъни, эй отамиз, биз Аллоҳнинг ҳузурида гуноҳкор бўлибмиз. Сиз Аллоҳнинг Пайғамбарисиз, дуоси мақбул зотсиз. Энди Аллоҳга истиғфор айтиб, бизнинг гуноҳимизни кечишини тилаб беринг, дедилар.

Ўғилларининг бу сўровига жавобан:

مُيَحَّرَلْ أَرْوَفَعَلْ أَوْهُ ۞ إِنْ يَبْرُمُ كَلُّ رَفَعَتْ سَا فَوْسَلْ أِق

98. У: «Сизлар учун Роббимга сўнгра истиғфор айтаман. Албатта, Унинг Ўзи мағфират қилгувчи ва раҳмли Зотдир», деди.

Эътибор берадиган бўлсак, Яъқуб алайҳиссалом ўғилларининг, эй отамиз, гуноҳларимиз учун истиғфор айт, дейишлари ила дарҳол дуога қўл кўтармадилар, балки,

«У: «Сизлар учун Роббимга сўнгра истиғфор айтаман», деди.

Уламоларимиз, бу дуо яхши қабул бўладиган пайтда ҳаққингизга дуо қиламан, деганларидир, деб тушинтирганлар.

Шу билан бирга у киши ўғилларининг умидворлигини ошириш учун,

«Албатта, Унинг Ўзи мағфират қилгувчи ва раҳмли Зотдир», деди».

Аллоҳ таоло Ўзининг мағфират қилувчилик сифати ила бандаларининг гуноҳларини кечиради. Аллоҳ таоло Ўзининг раҳимлилик сифати ила гуноҳкорларга ҳам раҳм кўрсатади, дедилар.

Шундан сўнг ҳаммалари Яъқуб алайҳиссалом бошчиликларида юртлари Канъондан Мисрга қараб йўлга тушдилар. Қуръони Карим уларнинг сафарлари ҳақида ҳеч нарса демайди. Балки сўзни улар Юсуф алайҳиссалом ҳузурларига киришлари саҳнасидан улаб кетади.

نَينِمْ أَلَلْءَاشْ نْ رْصَمِ اُولُحْدَا لْءَاقَوِ هِ وَيَ وَبَ اْءِ لْءِ لْءِ وَا فُ سُوِي ى لَعِ اُولَحْدَا مَ لَفِ

99. Юсуф ҳузурига кирган чоғларида у отаси ва онасини ўзига яқинлаштирди ва: «Аллоҳнинг хоҳиши ила Мисрга омонликда киринглар!» деди.

Яъни, Юсуф алайҳиссалом ота-онасини ўзига хос эҳтиром ва иззат ила қаршиладилар. Уларга алоҳида муомалада бўлдилар. Иззат-икромларини жойига қўйдилар. Ҳамда улар Миср ерида, ўзлари бош вазир бўлиб турган юртда омонликда эканликларини эълон қилдилар. Сўнгра:

دَقُّ لُبَقُ نَمِ يَ اِيْ يُرُّ لِي وَا تَ اَدَمَ تَبَّ اَيَ لَ اَقَوِ اَدَّ جُ سُّ هَلِ اُوْرَحِ وِ شَرْعَلِ اِ لَعِ هِ وَيَ وَبَ اْءَ فَرَوِ
نَ اْءَ بَ نْ مَ وُدَّ بَلِ اْ نَمِ مُ كَبَ اَءَ جَ وِ نْ جَّ سَلِ اْ نَمِ يَ نَ جَّ حَ اْ ذِ اِ يَ بَ نَ سَ حَ اْ دَقُّ وَا قَ حِ يَّ بَرِ اَءَ لَعَجِ
مُ يَ لَعَلِ اْ وُهْ نْ اْءَ شَ يَ اَمَلُ فِ يَطَلِ يَّ بَرُّ نِ اِ يَ تَوَخَّ اِ نْ يَ بَ وِ يَ نْ يَ بَ نْ اَطِيَّ شَلِ اْ عَزَنِ
مُ يَ كَّ حُ لْ ا

100. Ота-онасини тахтга кўтарди. Улар унга сажда қилиб йиқилдилар. У: «Эй отажон, бу аввал кўрган тушимнинг таъбиридир, Роббим уни ҳаққа айлантирди. Дарҳақиқат, У менга яхшилик қилди. Мени қамоқдан чиқарди. Шайтон мен билан акаларимнинг орасини бузгандан сўнг, сизларни биёбондан олиб келди. Албатта, Роббим нимани хоҳласа, ўшанга латифдир. Албатта, Унинг Ўзи билгувчи ва ҳикматли зотдир», деди.

Бу ояти каримада узоқ айрилиқдан сўнг дийдор топишиб, сўрашиб бўлганларидан кейинги ҳолатларнинг тасвири келтирилмоқда. Юсуф алайҳиссалом:

«Ота-онасини тахтга кўтарди».

Яъни, баланд ўриндиққа ўтқазди. Ана шундан сўнг:

«Улар унга сажда қилиб йиқилдилар».

Бу ҳол қандай бўлганини Аллоҳнинг Ўзи билади. Аммо қадимги тафсирчиларимиз бу ҳақда турли фикрлар айтганлар. Баъзилари, салом маъносида бошларини бир оз эгдилар, дерлар. Бошқалари, берилган бу неъмат учун Аллоҳга шукр саждаси қилдилар, дерлар. Яна бирлари, ўша вақтда катталарнинг оёғига йиқилиб сажда қилиш бор эди, лекин Ислом шариатида бекор қилинган, деган фикрни айтганлар.

Нима бўлса ҳам, ояти карима матнидан Юсуф алайҳиссаломга сажда қилганлари аён. Уларнинг ўзига сажда қилганини кўрган Юсуф

алайҳиссалом:

«Эй отажон, бу аввал кўрган тушимнинг таъбиридир, Роббим уни ҳаққа айлантирди», дедилар.

У кишининг суранинг бошида зикр этилган тушларидаги ўн битта юлдуз-оға-инилари, қуёш билан ой-ота-оналари бўлиб чиқди. Аллоҳ таоло неча йиллардан сўнг бу тушни ҳақиқатга айлантирди.

Сўнгра Юсуф алайҳиссалом ўзларига Аллоҳ томонидан берилган неъматларни эсладилар:

«Даҳақиқат, У менга яхшилик қилди. Мени қамоқдан чиқарди».

Аллоҳ таоло у кишига кўп яхшиликларни қилди. Жумладан, у кишини қамоқдан чиқариши ҳам ўша яхшиликларнинг бири бўлди. Яна энг катта яхшиликлардан бири:

«Шайтон мен билан акаларимнинг орасини бузгандан сўнг, сизларни биёбондан олиб келди».

Мана энди биргалашиб, хурсанд бўлиб ўтирибмиз.

«Албатта, Роббим нимани хоҳласа, ўшанга латифдир».

Яъни, хоҳлаган нарсасини нозик услублар ила амалга оширгувчидир.

«Албатта, Унинг Ўзи билгувчи ва ҳикматли зотдир».

Ҳамма нарсани билиб ва ҳикмат ила амалга оширади.

Сўнгра Юсуф алайҳиссалом мухлис банда ўлароқ, ўз Роббилари Аллоҳ таолога шукрлар айтиб, илтижо қилдилар.

ضُرِّرَ أَوْلَادٌ وَأَوْمٌ سَلَّ رَطَافٌ ثِيَابِ دَاخِلٍ لِي وَأَتَتْ نَمِيْنَتٌ مَّوْعُو كُؤْمُلًا نَمِيْنَتٌ يَتَدَقَّبَر
نَحِيْلٌ لِّأَصْلَابٍ نَّقِخٌ لِّأَوْأَمْلُسُ مِيْنَفَوْتِ رَخَّأَلْ أَوْأَيُّنُ دَلَايْفِيْلَوْتَنَ أ

101. «Эй Роббим, ҳақиқатда менга мулк бердинг ва менга тушларнинг таъбирини ўргатдинг. Эй осмонлару ерни яратган зот! Сен дунёю охиратда менинг валиййимсан. Мени мусулмон ҳолимда вафот этдиргин ва солиҳларга қўшгин».

Ушбу оятда Юсуф алайҳиссалом Аллоҳ таолога неъматларини бергани учун шукрлар айтиш билан бирга охиратнинг неъматини ҳам беришини сўрамоқдалар.

«Эй Роббим, ҳақиқатда менга мулк бердинг»

Мисрга бош вазир бўлдим. Ҳукмга, обрў-мартабага, молу мулкка эга қилдинг.

«ва менга тушларнинг таъбирини ўргатдинг».

Буниси илм неъматини эди.

«Эй осмонлару ерни яратган зот! Сен дунёю охиратда менинг валиййимсан».

Эгамсан-дўстимсан. Бу дунёда менга эгалик ва дўстлик қилиб, улкан

неъматларингни бердинг, энди охиратда ҳам эгалик ва дўстлик қилиб, менга неъматлар бергин.

«Мени мусулмон ҳолимда вафот этдиргин ва солиҳларга қўшгин».

Менинг асосий мақсадим шу. Чунки молу мулк, ҳукму мансаб ҳаммаси ўтқинчи нарсалар. Боқийси эса, мусулмон бўлиб ўлиш ва охиратда аҳли солиҳларга қўшилишдир.

Шу билан Юсуф алайҳиссаломнинг қиссалари тамом бўлди. Энди бу қиссага таълиқотлар келади, Пайғамбаримиз Муҳаммадга соллаллоҳу алайҳи васаллам хитоблар қилинади.

نُورُكَ مَيِّمَةٌ وَمُهْرَةٌ أَوْ كَمُحَافٍ ذِي مَهْيَدٍ لَّيْلِي لِيَهِيَ حُورٌ بِيَعْلَلِ أَيْبَانًا نَمَّ كَلْدَ

102. Бу ғайб хабарлардан бўлиб, уни сенга ваҳий қилмоқдамиз. Улар макр қилиб, ишлари ҳақида гап бириктирганларида олдиларида бўлмаган эдинг.

Яъни, ушбу сурада келтирилган қисса сен учун ғайбнинг иши эди. Сенинг ундан хабаринг йўқ эди. Биз:

«Уни сенга ваҳий қилмоқдамиз».

Бу қиссани сенга ваҳий орқали билдирмоқдамиз. Йўқса, у ҳақида ҳеч нарса билмас эдинг. Чунки:

«Улар макр қилиб, ишлари ҳақида гап бириктирганларида олдиларида бўлмаган эдинг».

Улар ҳасад қилиб, Юсуфни йўқотиш учун макр-ҳийла ишлатиб, маслаҳатлашиб, гапни бир жойга қўяётганларида бирга эмас эдингки, бу гаплардан хабардор бўлсанг.

Одамлар ибрат олиб, ўзларини ўнгласинлар, тўғри йўлга тушсинлар, деган мақсадда сенга бу қиссани ваҳий қилмоқдамиз. Дарҳақиқат, қадимда кечган ушбу қиссани сир-асрорларигача қолдирмай, сендек беҳабар бир одамга билдиришимиздан одамлар таъсир олиб, иймонга чоғланишлари зарур.

Лекин:

نَيْنِمْ وَمُؤْمِبَ تَصَرَحَ وَلَوْ سَأَلْنَا لَأَرْثَكَ أَمْو

103. Одамларнинг кўплари, гарчи сен жуда қизиқсанг ҳам, мўмин эмаслар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қавмларига яхшилиқни раво кўрганларидан, уларнинг иймонга келишларини жуда қаттиқ истар эдилар. Шунга ҳаракат ҳам қилар эдилар. Аммо Аллоҳ таоло бу уриниш уларнинг иймонга келишларига сабаб бўла олмаслигини билдирмоқда. Аслида, мантиқан олиб қаралса, иймонга келишлари керакдек туюларди.

نَبِيٍّ مَلَأَ لَلْزُكُودَ الْإِوَاهُ نَإِجَآءَ نَمِّهِ لَعْمُ الْهَلَسَاتِ أَمْوَ

104. Сен улардан бунинг учун ажр ҳам сўрамайсан. У фақат оламлар учун эслатма, холос.

Яъни, сен Қуръон учун, ундаги хабарлар учун, уларни қавмингга етказганинг учун ҳақ сўрамайсанки, сендан юз ўгириб қочсалар.

«У фақат оламлар учун эслатма, холос».

Яъни, Қуръон бутун оламлар учун эслатмадир. Аммо одамларнинг кўплари эсламайдилар. Чунки:

نَوُضُّعُ مَاهَا عَنَّمُ هَوَاهَا لَعْنَةُ رَمِي ضَرَّالْأَوْتِ أَوْ مَسَّالْإِيْفِيَّةَ أَيَّ نَمِّ نَبِيِّ أَكْو

105. Улар осмонлару ердаги қанчадан-қанча оят-белгилар қаршисидан юз ўгирган ҳолларида ўтадилар.

Яъни, уларга эътибор қилмайдилар. Улардан ибратланиб, ваъз-насиҳат олиб, иймонга келмайдилар. Инсон яшаб турган борлиқнинг ҳар бир қаричида Аллоҳнинг борлигига, бирлигига, қудратига, тадбирига, билувчилигига ва бошқа камоли сифатларига далолат қилувчи оят-белгилар, далил-ҳужжатлар мавжуд. Лекин одамлар ўша ҳужжатларга, оят-белгиларга эътибор билан қарамайдилар. Шунинг учун ҳам иймонга келмайдилар.

نَوُكُورِشُمُ مَاهَا وَالْإِلَهَ لِلْأَبْ مَاهَا رَتْكَأ نَمُّؤِي أَمْوَ

106. Кўплари эса, Аллоҳга мушрик бўлган ҳолларидагина иймон келтирадилар, холос.

Яъни, иймон келтирсалар ҳам, унга ширк келтирган ҳолларида иймон келтирадилар. Холис тавҳид ила иймон келтирмайдилар. Чунки холис тавҳид масаласи нозик масала, ширкнинг турлари эса, жуда ҳам кўп. Шунинг учун ҳам Ҳофиз Абу Яъло Маъқал Ибн Ясар розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ширк сиздан чумолининг ўрмалашидан ҳам махфийроқдир», деганлар. Яъни, бу дегани-чумолининг ўрмалаганини сезмай қолганингиздек, ширкка дучор бўлганингизни ҳам сезмай қоласиз, деган маънодаги гап.

Имом Термизий Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда: «Ким Аллоҳдан ўзга ила қасам ичса, ширк келтирган бўлади», дейилади.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Уқба ибн Омир розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ким тумор тақса, батаҳқиқ, ширк келтирибди», дерлар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Ибн Лубайд розияллоҳу анҳудан ривоят қилганларки, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Менинг сизлар учун энг хавф қиладиган нарсам махфий ширкдир», дедилар. Шунда саҳобалар:

«Эй Аллоҳнинг Расули, махфий ширк нимадир?» деб сўрадилар. У киши соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Риёдир. Қиёмат куни одамлар ўз амаллари билан келганларида Аллоҳ таоло: «Дунёда риё қилганларингиз ҳузурига боринглар. Назар солингларчи, улар олдида мукофот бормикан?» дейди», дедилар.

Ушбу ва бошқа ҳадиси шарифлар ҳозир биз ўрганаётган оятни тушунишимизга ёрдам беради.

Одамларнинг кўплари оят-белгилар ёнидан юз ўгириб ўтсалар, иймон келтирмасалар ёки ширк аралаш иймон келтирсалар, оқибатлари нима бўлади?

نَوُوعُ شَيْءٍ اَلْمُؤْمِنُوْنَ وَتَعَبُ عَسَلٍ اَلْمُؤْمِنَاتُ وَاللَّيْلُ اَدْعُوْهُمُ شَيْءًا مَّيْتًا نَّ اُوْنَمَ اَفَا

107. Улар ўзларига Аллоҳдан қамраб олувчи азоб келишидан ёки сезмай турганларида қиёмат ногаҳон келиб қолишидан омондамилар?!

Ўша кофир ва мушриклар шунинг учун бемалол юрибдиларми?! Ахир, ҳар дақиқада Аллоҳ томонидан уларни қамраб олиб, ҳалок қилиб юборувчи азоб келиб қолиши мумкин-ку?! Авваллари ҳам шундай бўлган. Ҳозирда ҳам ўрнак учун тез-тез, у ер-бу ерда бундай ҳалокатлар бўлиб турибди-ку?! Ёки бўлмаса, хоҳлаган пайтда қиёмат қойим бўлиши, бутун борлиқ ҳалок бўлиши мумкин-ку?! Бу ҳақда ўйлаб кўришмайдимми?!

Аммо улар нима қилсалар, қилаверсинлар:

اِنَّا اَمْرٌ لِّلْاٰخِرِيْنَ وَنَعَبْتَا نَمَّوْ اَنْ اِرِيْ صَبَّ لَلْاٰخِرِيْنَ اَلْاٰخِرِيْنَ وَدَّوْ لُق
نِيْ كَرِيْمٌ لِّلْم

108. Сен: «Бу-менинг йўлимдир. Мен Аллоҳга билиб-ишонч ила чақираман ва менга эргашганлар ҳам. Аллоҳ покдир. Ва мен мушриклардан эмасман», деб айт.

Яъни, эй Пайғамбарим, сен халойиққа шундай деб айт:

«Бу-менинг йўлимдир».

Бу Ислом-менинг йўлимдир. Ягона тўғри йўлдир. Унда қинғирлик йўқдир. Унда шак-шубҳа ҳам йўқдир.

«Мен Аллоҳга билиб-ишонч ила чақираман ва менга эргашганлар ҳам».

Яъни, биз йўлимизнинг тўғри эканини аниқ билиб, ишониб туриб чақирамиз. Бизга Аллоҳ таоло ҳидоят ва нур бергандир. Биз бу йўлдан ишонч ва билим ила юрамиз, унга бошқаларни ҳам чақирамиз.

«Аллоҳ покдир».

Биз доимо Аллоҳ таолони поклаб ёд этамиз, уни турли камчилик ва нуқсонлардан пок деб эътиқод қиламиз.

«Ва мен мушриклардан эмасман».

Яъни, менда ширкнинг ҳеч бир кўриниши йўқдир. Бу ҳақиқатни ҳамма билиб қўйсин, таниб қўйсин.

Кейинги оятда хитоб яна Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга қаратилади ва Пайғамбарлик, Аллоҳнинг ер юзидаги оят-белгилари ҳамда улардан ибрат олиш ҳақида сўз кетади:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا جَاءْنَا بِالْبَيِّنَاتِ لِنُظَاهِرَ بِهِ مَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ
أَوَلَمْ يَكُن لَكُمْ آيَاتٌ فِي مَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ
نُفُوسِكُمْ نَارٌ مِّنْ نَّارِ جَهَنَّمَ كَمَا كُنْتُمْ تُكْفِرُونَ

109. Биз сендан илгари ҳам фақат шаҳар аҳлидан эр кишиларга ваҳий юбориб, Пайғамбар этганмиз. Ер юзида юриб, ўзларидан олдингиларнинг оқибати нима бўлганига назар солмайдиларми? Албатта, охираат диёри тақво қиладиганлар учун яхшироқдир. Ақл юритмайдиларми?!

Ушбу оятда Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга тасалли бериб, кофир ва мушрикларнинг у кишини инкор этишларига эътибор қилмасликка, аввалги Пайғамбарлар ҳам у зотга ўхшаган инсонлар бўлганига ишора этмоқда.

«Биз сендан илгари ҳам фақат шаҳар аҳлидан эр кишиларга ваҳий юбориб, Пайғамбар этганмиз».

Яъни, аввалги Пайғамбарларнинг ҳаммаси ҳам шаҳар аҳолисидан бўлган, саҳровийлардан эмас. Чунки шаҳар аҳли тарбияли, муомалани яхши биладилар, даъват ишларини олиб боришда сабр-матонатли бўладилар, яна шунга ўхшаш зарурий сифатларга эгалар. Шунингдек, аввал ўтган Пайғамбарларнинг ҳаммаси ҳам эркак кишилар бўлганлар. Хотин киши ёки фаришталар эмас. Чунки аёл кишиларнинг табиий, жисмоний тузилишлари Пайғамбарликдек оғир вазифага мос эмас. Ва фаришталар ҳам одамларга Пайғамбар бўлишлари мақсадга мувофиқ эмас.

Бу ҳақда бошқа жойларда батафсил сўз юритилган.

Ўша мазкур кофир ва мушриклар:

«Ер юзида юриб, ўзларидан олдингиларнинг оқибати нима бўлганига назар солмайдиларми?!»

Чунки ўтганларнинг изига назар солиш, уларнинг ким бўлганликларини нима ҳолга тушганликлари ҳақида тафаккур қилиш ҳар қандай шаккони ҳам қалбини ларзага келтиради. Дунёдан дабдаба ила ўтган не-не жаҳонгирлар, паҳлавонлар, олимлар, донишмандлар, бойлар ва

устамонларнинг ҳеч нарсага етишмай, тупроққа қоришиб ётиши, қолдирган асарлари ҳаробага айланиб кетгани ҳар қандай тош қалбни ҳам эритиб юборади. Улар ибрат назари билан мазкур оят-белгиларни мулоҳаза қилиб кўрсалар:

«Албатта, охират диёри тақво қиладиганлар учун яхшироқдир», деган гапга ишонч ҳосил қилган бўладилар. Ахир:

«Ақл юритмайдиларми?!»

Ақл юритмасалар, бу ҳақиқатни тушуниб етмайдилар ва ҳалокатга учрайдилар. Ақл юритсалар, ўзларига яхши. Одатда, кофирлар ақл юритмайдилар. Мўминлар, ҳатто Пайғамбарлар ҳам кофирларнинг тазйиқларига учрайди. Қийин аҳволларда қоладилар.

الْوُءَاءِشَنَنْ مَيَّجَنْفَ اَنْرُصَنْ مَهَّءَاجَ اَوْبُذْكَ دَقُّ مُمَّنَّ اَوْنَظُوْلُ سُرْلَسَا سَيَّيْتَسَا اِذْ اِذَّح
نَيَّيْمُجْ لَمَّوَقْلَا نَع اَنْسْ اَبُّ دَرْي

110. Ҳаттоки Пайғамбарлар ноумид бўлиб, ўзларини ёлғончига чиқарилганлар, деб гумон қилиб қолганларида, уларга Бизнинг нусратимиз келади. Бас, Биз хоҳлаганларга нажот берилур. Жиноятчи қавмлардан Бизнинг азобимиз қайтарилмас.

Ажиб ҳолат. Аллоҳ томонидан юборилган Пайғамбарларнинг иши даров юришиб кетмайди. Улар турли қийинчиликлар, машаққатлар, тўсиқларга дуч келадилар. Уларнинг йўлида куфр, жаҳолат, мунофиқлик, зулм тўсиқ бўлади. Пайғамбарлар ҳар қанча уринмасинлар, иш олға силжймайди. Кундан-кунга ёмонлашиб бораверади. Зулм ва туғён янада кучаяди. Пайғамбарлар бошлиқ оз сонли мўминларнинг ҳаётлари хавф остида қолади. Шу пайт:

«Ҳаттоки Пайғамбарлар ноумид бўлиб, ўзларини ёлғончига чиқарилганлар, деб гумон қилиб қолганларида, уларга Бизнинг нусратимиз келади».

Ҳа, Аллоҳнинг нусрати охирги лаҳзада, ҳеч умид қолмаганда келади. Чунки Аллоҳ таоло Пайғамбарлар ва мўмин бандалар иймон йўлида барча имкониятларни, ҳаракатларни ишга солишларини, Унинг розилигини топиш учун сидқидилдан динига хизмат қилишларини истайди. Ҳа, ишламай топилган неъматнинг, машаққатсиз эришган мақомнинг қадрини бўлмайди. Гулга етиш учун тикан захрини тотиб кўриш керак. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Жаннат тиканлар билан ўралгандир», дерлар. Жаннатга кириш учун ўша тиканларнинг орасидан уларнинг захрини тотиб, баданлардан қонлар оқизиб ўтиш керак. Аллоҳнинг динига даъват қилиш шунинг учун ҳам осон эмас. Агар у осон бўлганида, ҳар куни янгидан-янги даъвогарлар чиқар эди. Лекин ҳаммага ҳам бу насиб қилавермайди.

«Бас, Биз хоҳлаганларга нажот берилур».

Яъни, даъватнинг, иймон-Исломнинг машаққатли таклифларини адо этганларга, Аллоҳнинг Ўзи хоҳлаганларига нажот берилади.

«Жиноятчи қавмлардан Бизнинг азобимиз қайтарилмас».

Кофирлар, мушриклар, мунофиқлар ва гуноҳкорлар, албатта, Аллоҳнинг азобига гирифтор бўлурлар. Доимо шундай бўлган.

قِيَصَاتٌ لِّوَيَرَثُفِيَّ اِثِي دَحَنَ اَكْ اَمْرَبْ اَبْلَ اَلْ اِي لُوْ اَلْ اَرْبَعُ مَوْصَصَقِ يَفَنَ اَكْ دَقْلَ
نَوْنُ مَوْيِي مَوْ قَلَّ مَحَرَوِ اِدَّوْ اِي شَلْ كَلِ لِي صَفَتَوْ هَوِي دَي نَبِي اِلْ

111. Батаҳқиқ, уларнинг қиссаларида ақл эгалари учун ибрат бор эди. Бу (Қуръон) тўқима гап эмас, лекин ўзидан олдин келганни тасдиқлаш ва ҳар бир нарсани батафсил қилиш, ҳидоят ҳамда иймон келтирганлар учун раҳматдир.

Ҳа, ўтган умматларнинг, жумладан Юсуф алайҳиссалом ва замондошларининг қиссаларида ҳам ақл ишлатган ҳар бир киши учун ибрат бор.

Ҳа, бу Қуръон ва унинг қиссалари тўқима-уйдирма эмас, балки олдинги илоҳий китобларда келган нарсаларнинг тасдиғидир. Одатда ёлғон, тўқима гап бир-бирини тасдиқлай олмайди. Бирпасда ўртада хилоф чиқиб, сирини фаш бўлиб қолади.

Шунингдек, Қуръон ҳар бир нарсани муфассал баён қилувчидир. Агар тўқилган ва уйдирма бўлганида бундай бўла олмас эди.

Яна, Қуръон ва унинг қиссалари ҳидоятдан иборатдир, ёлғон ва уйдирма ҳеч қачон ҳидоят бўлган эмас, бўла олмайди ҳам.

Қуръон иймон келтирганларга раҳматдир. Ёлғон ва уйдирма ҳеч кимга раҳмат бўлган эмас, бўлмайди ҳам.

Шундай қилиб, аввалидан охиригача битта қиссадан иборат бўлган Юсуф сураси Қуръон қиссалари ақл эгалари учун ибрат эканлиги ҳақидаги оят билан тамом бўлди.

Шу билан ушбу сураи кариманинг тафсири ҳам тугади. Аммо бу сурани ўрганиш жараёнида ҳосил бўлган фикрлар тугамайди. Хусусан, қиссаларни ичига олган сураи шарифларни ўрганиш жараёнида улардан келадиган фойдалар, кўзланган мақсадлар ва бошқалар ҳақида мақомига қараб сўз юритилган эди.

Ушбу Юсуф сурасини ўрганиш жараёнида яна янги фикрлар пайдо бўлди. Жумладан, Қуръон қиссаларини тафсир қилишда асл мақсаддан узоқлашиш, кераксиз нарсаларга эътиборни тортиш, турли тафсилотларга киришиб кетиш Қуръон қиссалари равнақини бузиши аён бўлди. Шунинг учун ҳам бошидан-охиригача бир қисса-Юсуф алайҳиссалом қиссасидан

иборат бўлган бу сура тафсирида мазкур тафсилотларни келтирмай, охирида алоҳида баҳс сифатида келтирмоқдамиз.

Аввало, қиссалардаги турли кераксиз тафсилотларга берилиб кетишга сабаб Қуръондаги қиссалардан кўзланган мақсадни англамаслик, улардан узоқлашиш бўлса керак, деган фикрдамиз.

Ҳолбуки, уламоларимиз Қуръони Каримдаги қиссалардан кўзланган мақсадларни очиқ-ойдин баён қилганлар. Улар, жумладан, қуйидагилардан иборат:

1. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳнинг Пайғамбари ва Қуръони Карим илоҳий китоб эканлигини исбот қилиш. Ўқимаган, ёзмаган Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ўтмишдаги қиссаларни ўзича бундай аниқлик билан келтира олишлари мумкин эмас. Фақат Аллоҳ ваҳий орқали айтиб бериши мумкин, холос.
2. Ўтган Пайғамбарлар ва уларнинг умматлари ҳақида ҳикоя қилиш ила Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ва у кишининг умматлари қалбига собитлик солиш ва уларга тасалли бериш.
3. Кишиларни иймон-Ислом йўлига тарғиб қилиш, қизиқтириш.
4. Охир-оқибатда Аллоҳ Пайғамбарларга ва мўминларга нусрат бериб, кофир ва золимларни ҳалок қилишини баён этиш.
5. Турли уммат ва халқларнинг муваффақияти ёки ҳалокати сабабларини ўргатиш.
6. Пайғамбарлар кишиларни яхшиликка даъват қилиб келганларини баён қилиш.
7. Иймон-Ислом йўли бахт-саодат йўли эканини, куфр ва зулм йўли ҳалокат йўли эканини англаштириш.

Демак, Қуръони Каримни ўқиган, ўрганган ёки уни бировга ўргатишга уринган одам қиссалардаги мазкур маъноларга алоҳида эътибор бермоғи лозим. Ундан бошқа маъноларни топишга уриниш эса, асл мақсаддан узоқлашишдир.

Минг афсуски, эски тафсирларимизнинг кўпида худди шу асл мақсаддан узоқлашишга ҳаракат қилинганини кўрамиз. Бунга Юсуф сураси тафсирида ҳам дуч келдик.

Одатда, Қуръони Карим шахс, макон ва вақтларни тайин қилмайди. Яъни, қиссаларда бу нарсалар муҳим эмас. Юсуф сурасида ҳам шахс исмларидан Яъқуб, Юсуф, маконотларидан Миср зикр этилган, холос. Бошқа шахслар эса, укаси, Азиз, Азизининг хотини, подшоҳ каби сўзлар билан ифода

этилган. Лекин эски тафсирларимизда буларнинг ҳаммасига ном қўйиб чиқилган. Мисол учун Азиз-бош вазир, Юсуфни Мисрда сотиб олган кишининг исми «Китфир ибн Руҳайб» ёки «Литфир» дейилган. Унинг хотинининг исмини «Роъил» ёки «Зулайҳо», Миср подшоҳининг исмини эса «Раёён ибн ал-Валид» дейишган. Табиийки, исмнинг икки хил айтилиши ҳам маълумот аниқ эмаслигига далолат қилади. Бунинг устига ҳар бир исми келтирган одам ўз фикрини қувватлаб, ўзгани танқид ҳам қилади. Лекин ҳеч ким Мисрда Юсуфнинг алайҳиссалом даврида арабча исмлар бўлганми, деб ўйлаб кўрмайди? Эҳтимол, қадимги уламоларимиз ўз замонлари воқелигидан келиб чиқиб, Қуръонда зикр қилинган ҳар бир нарсани аниқлаб қўйишга ҳаракат қилгандирлар. Аммо агар у ном ва исмларнинг аниқ бўлиши дин учун бирон фойда келтирадиган бўлса, Аллоҳнинг Ўзи зикр қилган бўлар эди.

Бошқа мулоҳазалардан бири, Қуръони Каримда зикр қилинган воқеаларни исроилиёт (Бани Исроил тўқиган қиссалар) билан тўлдиришга уринишдир. Биргина мисол келтирамиз. Қуръони Каримда Азизнинг хотини ва Юсуф алайҳиссалом ўртасидаги можаро кераклигича баён қилиниб, у зот алайҳиссаломнинг поклигини айтиб, аёл ўз айбини бўйнига олиши билан ниҳоясига етади. Аммо эски тафсирларимизда айтилишича, исми Зулайҳо деб даъво қилинган бу аёлга Юсуфни алайҳиссалом уйлантирадилар. Аёл шунча йил эри билан яшаса ҳам, бокира ҳолида турганлиги зикр қилинади. Баъзиларида эса, Аллоҳ унга ёшлиги ва бакоратини қайтариб бергани ҳам айтилади. Агар бунақа қўшимча тафсилотларда бирор фойда бўлса, Аллоҳнинг Ўзи айтмасмиди?!

Яна бир мулоҳаза-қиссадаги маъноларни атрофлича тушуниш учун Қуръони Каримнинг ўзига ёки Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ворид бўлган ривоятларга эмас, бошқа масдарларга суянилган.

Бу борада Юсуф алайҳиссаломнинг ҳусни жамоллари ҳақидаги васф-баёнларни келтириш мумкин. Ҳолбуки, Қуръони Каримдаги васф ҳаммасидан ўтади. Мисрнинг менман деган зодагон аёллари Юсуф алайҳиссаломни бир кўришларидаёқ ўзларини йўқотиб, хушлари бошидан учиб, беихтиёр қўлларини кесишлари ва «Бу башар эмас, карамли фариштадир!» дейишлари кифоя эмасми? Ёки Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ривоят қилинган Юсуфалайҳиссаломга борлиқ ҳуснининг ярми берилгани ҳақидаги саҳиҳ ҳадис кифоя эмасми?

Яна бир мисол. Юсуф алайҳиссаломнинг инисининг юки ичидан сув идиши чиққанда акаларининг: «Бу ўғрилиқ қилган бўлса, бундан олдин акаси ҳам ўғрилиқ қилган эди», деган гапларини исботлаш мақсадида турли

ривоятлар келтирилади. Уларнинг баъзиларида Юсуф алайҳиссалом кичкиналик вақтида бир бутни бобосидан (онасининг отасидан) ўғирлаб синдирган эди, дейилади. Бошқалари эса, бошқача ривоятни келтирадilar. Ҳаммалари ҳам Юсуф алайҳиссаломдек одам ўғрилиқ қилиши мумкин эмаслигини яхши билганларидан ривоятларда у кишини, ҳақиқий ўғри эмас, дея таърифлайдилар. Аммо Юсуфни қудуққа ташлаб, оталарига, уни бўри еб кетди, деб ёлғон гапирган акалар яна бир бор ёлғон гапиришлари мумкинлиги ҳеч кимнинг хаёлига келмайди. Бунга ўхшаш узундан-узоқ тортишув ва ривоят суришлар, Юсуф алайҳиссаломга ота-оналари ва биродарларининг сажда қилишлари; Юсуф алайҳиссалом агар Роббининг бурҳонини кўрмаганида аёлга мойил бўлиб қолишлари мумкинлиги тўғрисида ва бошқа мавзуларда ҳам анчагина бор. Буларнинг ҳаммаси, аввалда айтганимиздек, фикрни асосий мақсаддан бошқа томонга буради, холос.

Энди Юсуф сурасининг бош мавзуларидан бири бўлган туш масаласига тўхтайлик. Кўриб ўтганимиздек, Юсуф сурасида воқеалар ривожини, асосан, уйкуда кўрилган тушлар билан боғлиқдир. Қисса Юсуф алайҳиссалом тушларида ўзиларга ўн битта юлдуз, қуёш ва ой сажда қилаётганини кўрганларини баён қилиш билан бошланиб, ўша туш ўнгда ҳақиқатга айланиши билан тугайди. Шунингдек, қиссадаги бурилиш нуқталари ҳам тушларга боғлиқ. Аввал Юсуф алайҳиссалом билан бирга қамалган икки йигитнинг кўрган тушлари, кейин эса Миср подшоҳининг кўрган туши.

Аллоҳ таоло Юсуф алайҳиссаломга туш таъбири илмини берганлигини неъмат деб ҳисобламоқда. Юсуф алайҳиссаломнинг тушларни тўғри таъбир қилишлари Пайғамбарлик мўъжизаси ўрнида келмоқда. Эҳтимол, ўша пайтда туш таъбири халқ ўртасида ривожланган бўлиши мумкин.

Ҳаётга назар соладиган бўлсак, баъзилар тушни тамоман тан олмайди. Баъзилар эса, ҳамма нарсани тушга боғлаб қўяди. Исломда эса, ҳақиқий мавқиф тутилади. Исломда тушга бўлган муносабат, айниқса, ушбу сурадан очиқ-ойдин билинади.

Мусулмон уламолар тушни уч турга бўладилар:

1. Аллоҳдан бўлган илҳомий тушлар. Уларга ушбу сурадаги тушлар мисол бўлади. Шунингдек, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўрган тушлари ҳам шу хилдаги тушлардан. Маълумки, у киши Пайғамбарликларининг дастлабки олти ойида кўрган тушлари худди тонг ёғдусидек, аниқлик билан воқелиқда ҳам такрорланиб турган. Бу ҳақда саҳиҳ ривоятлар кўп.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: «Тўғри туш Пайғамбарликнинг қирқ олти жузъидан биридир», деган ҳадисларини ҳам уламолар ўша олти ойга ишорат, дерлар. Яъни, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Пайғамбарликлари йигирма уч йил бўлган. Йигирма уч йил қирқ олтита олти ойликдан иборат. Демак, ўша туш ўнгидан келиб юрган дастлабки олти ой муддат йигирма уч йиллик Пайғамбарлик муддатининг қирқ олтидан биридир.

2. Ҳаётда бўлиб ўтган нарсаларни хотирлаб, эсга олиб, сўнгра ухлагандан кейин ўша нарсаларнинг тушга кириши. Бу тушнинг эътибори йўқ. Моддапарастлар шуни ҳам туш деб биладилар.

3. Шайтон таъсири остида кўриладиган алғов-далғов тушлар. Бунинг ҳам ҳеч қандай эътибори йўқ. Шунинг учун ҳам ҳар бир кўрган тушни эътиборга олиб, таъбирини ахтаришга тарғиб қилиш ҳам йўқ.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир ҳадиси шарифларида: «Агар бирортангиз ўзи яхши кўрган нарсасини тушида кўрса, бошқаларга айтсин. Ёмон кўрадиган нарсасини тушида кўрса, чап томонига уч марта туфласинда, бошқа томонга ёнбошлаб олсин. Аллоҳдан унинг шарридан сақлашини сўрасин. Бировга бу тушини айтмасин. Шунда туш унга зарар қилмайди», деганлар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳи Муовия ибн Ҳайдатул Қушайрийдан ривоят қилган ҳадисда эса, Пайғамбаримиз алайҳиссалом: «Туш таъбир қилинмагунча киши учун фолга ўхшаб тураверади, таъбир қилинса, воқеъликда зоҳир бўлади», деганлар.

Тобеинларнинг орасида тушларни оят ва ҳадислар асосида таъбир қилувчи машҳур кишилар ҳам бўлганлар.

Уламоларнинг фикрича, туну куннинг узунлиги бир-бирига яқин бўлган мавсумда таҳорат билан ётган одамнинг саҳар чоғи кўрган туши ҳақиқатга яқин туш бўлади.